

Bankfrågor för ställföreträdare för barn och vuxna

Publicerad 15 februari 2016, utgåva 3.

Svenska
Bankföreningen
Swedish Bankers' Association

Sveriges
Kommuner
och Landsting

SVENSKA
FONDHANDLARE
FÖRENINGEN

Förord

Denna broschyr, som ges ut av Svenska Bankföreningen och Svenska Fondhandlareföreningen i samarbete med Sveriges Kommuner och Landsting, uppdateras och kompletteras löpande. Kontrollera alltid att du har tagit del av den senaste versionen. Den senaste versionen finns på Bankföreningens hemsida, www.swedishbankers.se.

I version 3 har vi kompletterat informationen i avsnitten 1.6, 6.2.8, 7.2 samt 9.5.

Innehållsförteckning

Inledning	4	Dokumentation.....	12
1. STÄLLFÖRETRÄDARE FÖR BARN.....	6	4. FÖRÄLDRAFÖRVALTNING.....	13
1.1 Förmyndare.....	6	4.1 Fri föräldraförvaltning och dess villkor.....	13
1.2 Medförmyndare.....	7	4.1.1 Uttag från omyndigs konto.....	13
1.3 Förordnad förmyndare.....	7	4.1.2 Överföring från omyndigs konto till förmyndarens konto och förbudet mot sammanblandning i 12 kap. 6 § FB.....	14
1.4 God man för underårig.....	8	4.1.3 Överföringar via internetbank.....	14
1.5 Familjehemsföräldrar.....	8	4.1.4 Omyndigs spärrade konton hos bank eller kreditmarknadsföretag.....	14
1.6 God man för ensamkommande barn och god man för övriga underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer.....	9	4.1.5 Kolliderande rättshandling - jävsförhållande.....	15
Dokumentation som styrker den gode mannens rätt att företräda ensamkommande barn eller andra utländska omyndiga här i landet.....	9	4.1.6 Oenighet mellan föräldrar.....	15
2. DEN OMYNDIGES RÄTTSHANDLINGAR.....	10	4.2 Kontroll av förvaltning av viss egendom (kontrollerad förvaltning).....	15
2.1 Öppna/teckna konto i en bank.....	10	4.2.1 Kontroll av förvaltningen när värdet på tillgångarna överstiger åtta prisbasbelopp.....	15
2.2 Teckna avtal om kort och internettjänst.....	10	Förteckning, årsräkning, sluträkning.....	15
2.3 Egendom med villkor.....	10	4.2.2 Förvaltningsåtgärder som inte kräver överförmyndarens samtycke.....	16
2.4 Rörelse.....	10	4.2.3 Förvaltningsåtgärder som kräver överförmyndarens samtycke.....	16
2.5 Eget hushåll.....	11	Aktier och andra placeringar.....	16
2.6 Fullmakt.....	11		
3. GÅVA TILL OMYNDIG GENOM INSÄTTNING AV MEDEL PÅ KONTO I BANK.....	12		

Omplacering av andelar i en värdepappersfond till placering i en annan värdepappersfond.....	17	Försäkringar	27
Försäkringar	17	Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt	27
Pengar som inte har placerats.....	17	Upptagande av lån m.m.....	27
4.2.4 Dispens från kontroll av förvaltningen.....	17	6.4 Den gode mannens dödsfall eller konkurs.....	27
4.2.5 Särskild överförmyndarkontroll	17	6.5 Fullmakt.....	27
Förteckning, årsräkning, sluträkning.....	18	6.6 Sekretess.....	27
4.3 Regler som gäller oavsett om fri eller kontrollerad förvaltning föreligger	18	7. FÖRVALTARSKAP	28
Lån och pantförskrivning.....	18	Dokumentation	28
Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt	19	7.1 Den enskildes rättshandlingar.....	28
Rörelse	19	Sekretess	28
Gåva och arv.....	19	Fullmakt	28
Försäkring, pension, ersättning från staten mm..	19	7.2 Förvaltarens rättshandlingar	29
4.4 Överförmyndarspär.....	19	Utan samtycke.....	29
4.5 Förordnande av god man för omyndig i särskilda fall.....	20	Samtycke från överförmyndaren	29
4.6 Upphörande av föräldraförvaltningen	20	Bankmedel.....	29
5. SÄRSKILD FÖRVALTNING	21	Kort eller kontanter?	29
Dokumentation	21	Internetbank	29
Den enskildes rättshandlingar.....	21	Placeringar	29
Den särskilde förvaltarens rättshandlingar	21	Försäkringar	30
Överförmyndaren.....	21	Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt.....	30
6. GODMANSKAP	22	Upptagande av lån m.m.....	30
6.1 Den enskildes rättshandlingsförmåga när en god man har utsetts för en vuxen person.....	22	Hantering av bankkonton samt byte av bank	30
Fullmakt	23	Bankfack och servicefack.....	30
Dokumentation.....	23	7.3 Förvaltarens dödsfall.....	30
6.2 Den gode mannens rättshandlingar vid förvaltning av den enskildes tillgångar	23	7.4. Sekretess.....	30
6.2.1 Hantering av bankkonton samt byte av bank	24	8. DEN ENSKILDES DÖDSFALL	31
6.2.2 Hantering av kapitalförsäkring	24	9. BANKERS SKYLDIGHET ATT LÄMNA UT INFORMATION	31
6.2.3 God mans tillträde till den enskildes bankfack	24	9.1 Information till god man och förvaltare.....	32
6.2.4 Den gode mannens möjligheter att öppna ett nytt bankfack.....	25	9.2 Information till förordnad förmyndare och medförmyndare.....	32
6.2.5 Servicefack.....	25	9.3 Information till särskild förvaltare	32
6.2.6 Avslut av bankfack och servicefack	25	9.4 Information till överförmyndare.....	32
6.2.7 Kort eller kontanter?	26	9.5 Information vid upphörande av förordnad förmyndares, god mans eller förvaltares uppdrag	32
6.2.8 Internetbank.....	26	10. STÄLLFÖRETRÄDARE OCH PENNINGTVÄTTSREGLERNA	33
6.3 Samtycke från överförmyndaren för viss förvaltningsåtgärd	26	10.1 Allmänt om penningtvätt.....	33
Bankmedel med så kallad överförmyndarspär..	26	10.2 Penningtvätsreglerna och identitetskontroll av kund på distans	33
Placeringar	26		

Inledning

Hantering av tillgångar (pengar och annan egendom) för annans räkning väcker många frågor.

I centrum för förvaltning av andras medel finns ofta banker och andra finansiella institut. Det är viktigt att veta vad en ställföreträdare får och inte får göra med andras medel. För att kunna handla korrekt i enlighet med tillämpliga lagar har denna promemoria tagits fram av Svenska Bankföreningen, Sveriges Kommuner och Landsting och Svenska Fondhandlareföreningen. Synpunkter på promemorian har lämnats av Föreningen Sveriges Överförmyndare samt Riksförbundet Gode män & Förvaltare. Promemorian togs fram första gången i samband med en genomgripande reform år 1995 av föräldrabalkens regler om förvaltning av barns tillgångar. I samband med denna reform infördes så kallad fri föräldraförvaltning. Promemorian har nu omarbetats och kompletterats för att öka dess informationsvärde för en bredare krets.

Promemorian omfattar reglerna avseende ställföreträdare för barn samt regelverket avseende gode män och förvaltare och dessas behörighet enligt lag. Promemorian riktar sig huvudsakligen till den som möter ställföreträdare vid hantering av annans medel i bank eller hanterar tillsyn av ställföreträdare, men även den som är ställföreträdare för annan (förmyndare, god man eller förvaltare) kan finna värdefull information i promemorian.

På Svenska Bankföreningens hemsida www.swedishbankers.se finns denna promemoria publicerad i elektronisk form.

Det ska framhållas att uttalandena i denna promemoria är ett uttryck för upphovsmännens tolkning av gällande rätt och praxis. Uttalandena gäller oberoende av på vilket sätt banken eller värdepappersbolaget tillhandahåller en tjänst såsom exempelvis via telefon, Internet eller annat medium.

Historik

Reglerna om ställföreträdare för barn och vuxna samt om förvaltning av barns och vuxnas tillgångar finns i föräldrabalken från 1949. Föräldrabalkens regler om förmyndarskap reformerades år 1995. Vid detta tillfälle infördes så kallad fri föräldraförvaltning. Reformen innebar en modernisering av regelverket och en avreglering i form av minskad detaljstyrning för att underlätta ställföreträdarens förvaltning av annans medel. Ett ökat självbestämmande för föräldrar avseende hur en omyndigs medel skulle användas och placeras infördes. I förarbetena till reformen anfördes att man på goda grunder kunde utgå från att föräldrar handlar med sina barns bästa för ögonen och att det i de flesta fall därför inte behövs någon samhällskontroll för att trygga att barnens egendom kommer barnet till godo. Helt riskfritt ansågs det emellertid inte vara att lämna egendomsförvaltningen fri. I såväl 1988 års förmyndarskapsutredning som i den senare propositionen 1993/94:251 anges två huvudsakliga problemsituationer:

- 1) föräldrar som i och för sig vill sina barns bästa men saknar erfarenheter och kunskap för att kunna förvalta barnens egendom, i vart fall avseende mer omfattande egendom och egendom som kräver aktiv bevakning, och
- 2) föräldrar som kan ha ett intresse av att använda sina barns tillgångar på ett otillbörligt sätt.

I propositionen diskuterades därför olika former för att begränsa risken för missbruk. Man stannade vid en lösning med en beloppsgräns som avgränsar det okontrollerade (den fria förvaltningen) och det kontrollerade området, vilket ansågs vara det lättaste att tillämpa för såväl föräldrar som överförmyndare. Det anfördes att även mindre värden i och för sig kan förslösas men att risken för att en oansvarig förvaltning gör stor skada är större ju större värden den förvaltade egendomen motsvarar varför behovet av tillsyn ansågs större när den förvaltade egendomen är stor. Man stannade vid en gräns om åtta

Hantering av tillgångar
för annans räkning
väcker många frågor.

basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Begreppet basbelopp är numera ersatt av begreppet prisbasbelopp enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken (2010:110)¹.

Ytterligare skyddsåtgärder infördes för att i möjligaste mån förebygga missbruk från förälders sida genom att överförmyndaren gavs möjlighet att i enskilda fall skärpa reglerna. Regler om sådan skärpt kontroll i vissa fall finns i 13 kap. 18 och 19 §§ FB där överförmyndaren ges befogenhet att fatta beslut om en rad av olika åtgärder i syfte att trygga förvaltningen av den omyndiges tillgångar.

I de fall den underåriges tillgångar understiger ett värde av åtta prisbasbelopp kan till exempel överförmyndaren fatta beslut om att kontrollreglerna för tillgångar överstigande åtta prisbasbelopp ska gälla om det finns en särskild anledning.

Ytterligare lagändringar kring förmynderskap i syfte att minska risken för missbruk av barns tillgångar och stärka det allmännas tillsyn trädde ikraft den 1 januari 2009 (prop. 2007/08:150). Lagändringarna innebar bland annat att lagstiftningen förtydligades så att det uttryckligen framgår att föräldrar inte ska kunna handla så att barn sätts i skuld om inte överförmyndaren har lämnat sitt samtycke till det. Överförmyndaren gavs också möjlighet att spärra vissa finansiella tillgångar såsom aktier och fondandelar. Motsvarande ändringar gjordes avseende gode män och förvaltare. Vidare förlängdes fristen för en enskild som vill väcka talan mot en ställföreträdare.

Det allmännas tillsyn förstärktes genom regler som förbättrar överförmyndarens tillgång till information, både från andra myndigheter och från företag inom den finansiella sektorn.

Regler om ställföreträdare för barn och vuxna finns i föräldrabalken.

¹ Åtta prisbasbelopp år 2014 utgör 44 400 kr x 8=355 200 kr.

I. Ställföreträdare för barn

Den som är under 18 år (underårig) är omyndig och får inte själv råda över sin egendom eller åta sig förbindelser utöver vad som följer av lag eller villkor vid vissa angivna förvärv. Rätten att förvalta en omyndigs förmögenhet och företräda denne i angelägenheter som rör denna ska i allmänhet tillkomma förmyndaren.

Fram till 1989 fanns institutet ”omyndigförklaring” för vuxna i svensk rättsordning. Detta ersattes av en utbyggd form av godmanskap benämnd förvaltarskap. I svensk rätt är det således endast omyndiga som har förmyndare. För vuxna med behov av hjälp att ta till vara sin rätt och förvalta sin egendom m.m. utses en god man eller en förvaltare, se närmare i avsnitt 6 och 7 om godmanskap och förvaltarskap. En god man kan även utses för omyndig i vissa fall, till exempel om förmyndaren på grund av sjukdom inte kan utöva förmynderskapet eller om förmyndaren blir skild från utövningen på grund av att förmyndaren gjort sig skyldig till missbruk eller försumelse eller hamnat på ekonomiskt obestånd och därför inte är lämplig som förmyndare (11 kap. 1 § FB, jämfört med 10 kap. 17 § FB). God man ska också utses när förmyndaren på grund av jäv är lagligen förhindrad att företräda den omyndige i rättshandlingar (11 kap. 2 § FB jämfört med 12 kap. 8 § FB).

I.1 Förmyndare

Den som har vårdnaden om ett barn är också i de flesta fall barnets förmyndare. Barn står normalt under gemensam vårdnad av båda föräldrarna. Detta gäller även om det döms till äktenskapsskillnad mellan dem. Den gemensamma vårdnaden kan dock av olika anledningar upphöra (6 kap. 3 § FB). Om barnet står under gemensam vårdnad av bägge föräldrarna, är bägge föräldrar, i de flesta fall, barnets legala förmyndare. Står inte barnet under gemensam vårdnad av föräldrarna vid födseln är modern ensam vårdnadshavare såvida inte rätten har tilldömt fadern eller någon annan vårdnaden om barnet (6 kap. 3 § FB). Utövas vårdnaden av endast den ene föräldern är denne ensam förmyndare (10 kap. 2 § FB). Har särskild vårdnadshavare förordnats, är denne också förmyndare såvida inte rätten har förordnat någon annan att vara förmyndare (10 kap. 3 § FB). Den som är omyndig eller den som har förvaltare får inte vara förmyndare (10 kap. 1 § FB).

Tillsyn över förmyndarens verksamhet utövas av överförmyndaren. Behörig överförmyndare är överförmyndaren i den kommun där den omyndige är folkbokförd (16 kap. 2 § FB).

För svensk medborgare som är omyndig och som saknar hemvist i Sverige och vistas utanför Norden gäller den svenska förmynderskapslagstiftningen (jfr. 4 kap. 1 § 1 st. lagen (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap). Tillsyn över förmyndarens verksamhet utövas i dessa fall av överförmyndaren i Stockholms kommun (16 kap. 2 § tredje stycket FB).

För svensk medborgare som är omyndig och som har hemvist i ett annat nordiskt land ska förmynderskap anordnas i hemviststaten såvida förmynderskap inte redan i det land där den omyndige är medborgare utövas av lagbestämd eller särskild förordnad förmyndare.

Dokumentation som styrker förmyndares rätt att företräda barnet

När barnet har bägge föräldrarna som förmyndare utövas förmynderskapet av dessa gemensamt, d v s förmyndarna har endast rätt att tillsammans företräda barnet (12 kap. 12 § första stycket FB). När barnet bara har en av sina föräldrar som förmyndare företräder denne barnet ensam.

Om föräldrarna eller andra som är gemensamma förmyndare för omyndig inte kan enas om en viss åtgärd, gäller överförmyndarens mening (12 kap. 12 § andra stycket FB).

Förmyndarna eller förmyndaren (vid ensam vårdnad) styrker sin rätt att företräda barnet genom uppvisande av

- 1. ett aktuellt personbevis avseende barnet, eller
- 2. ett aktuellt och bestyrkt utdrag ur Skatteverkets folkbokföringsregister avseende barnet.

Undantagsvis kan den ensamma förmyndaren även styrka sin rätt genom att uppvisa en bestyrkt kopia av en nyligen meddelad lagakraftvunnen dom vari vårdnaden tillerkänts denne.

Under en pågående vårdnadsprocess kan rätten fatta ett interimistiskt beslut, d v s ett beslut som gäller intill dess vårdnadsfrågan slutligt avgörs. En förälder som genom ett sådant beslut tillerkänns ensam vårdnad om sitt barn är så länge beslutet gäller ensam förmyndare. Föräldern styrker i sådant fall sin rätt på samma sätt som anges ovan, det vill säga med aktuellt personbevis eller utdrag ur folkbokföringsregistret. Undantagsvis kan den ensamma förmyndaren även styrka sin rätt i dessa fall genom att uppvisa en bestyrkt kopia av det interimistiska beslutet. Interimistiskt beslut avseende vårdnad regleras i 6 kap. 20 § FB som stadgar följande: I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden.

1.2 Medförmyndare

Anses den som är förmyndare inte ensam kunna handha förmynderskapet på ett lämpligt sätt ska medförmyndare förordnas (10 kap. 8 § 2 st. FB) av rätten.

Förordnandet av medförmyndare innebär att denne ska sköta den omyndiges egendom gemensamt med den legala förmyndaren. Förordnandet kan också ha utformats så att medförmyndaren har uppdraget att ”ensam handha den omyndiges ekonomi”. I sådana fall agerar medförmyndaren ensam. Enligt 12 kap. 12 § 1 st. FB om gemensam förvaltning av flera förmyndare kan överförmyndaren besluta att förvaltningen av tillgångarna ska fördelas på visst sätt mellan ställföreträdarna eller att vissa tillgångar ska förvaltas av en av dem ensam. I samband med att rätten förordnar en ställföreträdare kan även rätten meddela ett sådant beslut.

Enligt 12 kap. 12 § 2 st. FB ska, om de som utövar förvaltningen gemensamt inte kan enas om en viss åtgärd, den mening gälla som överförmyndaren biträder. Om det är fråga om en åtgärd som kräver överförmyndarens samtycke, kan samtycke ges till åtgärden även om det finns delade meningar. Överförmyndaren ska dock ge alla dem som har del i förvaltningen tillfälle att yttra sig innan överförmyndaren beslutar i saken.

Dokumentation som styrker medförmyndarens rätt att företräda barnet

En medförmyndare som enligt rättens förordnande äger företräda barnet ensam styrker sin rätt genom att uppvisa ett aktuellt och bestyrkt utdrag ur överförmyndarens register över ställföreträdarskap.

Undantagsvis kan medförmyndaren även styrka sin rätt genom att uppvisa en bestyrkt kopia av rättens beslut vari framgår att förordnandet skett. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas (20 kap. 8 § FB).

Under tiden ett ärende om medförmyndare handläggs vid rätten kan rätten fatta ett interimistiskt beslut (10 kap. 16 § FB). En person som genom ett sådant beslut utses till medförmyndare får med stöd av detta företräda barnet. Medförmyndaren styrker i sådant fall sin rätt på samma sätt som anges i första stycket. Undantagsvis kan medförmyndaren även styrka sin rätt i dessa fall genom att uppvisa en bestyrkt kopia av det interimistiska beslutet. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas (20 kap. 8 § FB).

Om en medförmyndare utsetts att tillsammans med förmyndaren företräda barnet utövas förmynderskapet gemensamt, d v s medförmyndaren och förmyndaren har endast rätt att tillsammans företräda barnet (12 kap. 12 § första stycket FB). De styrker då sin rätt att företräda barnet genom att uppvisa ett aktuellt och bestyrkt utdrag ur överförmyndarens register över ställföreträdarskap.

Undantagsvis kan medförmyndaren och förmyndaren även styrka sin rätt genom att uppvisa en bestyrkt kopia av

rättens beslut vari framgår att förordnandet skett. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas (20 kap. 8 § FB).

Under tiden ett ärende om medförmyndare handläggs vid rätten kan rätten fatta ett interimistiskt beslut. Om ett sådant beslut meddelats företräds barnet av medförmyndaren och förmyndaren tillsammans. Medförmyndaren och förmyndaren styrker i ett sådant fall sin rätt på samma sätt som anges i första stycket. Undantagsvis kan medförmyndaren och förmyndaren även styrka sin rätt genom att uppvisa en bestyrkt kopia av det interimistiska beslutet. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas (20 kap. 8 § FB).

1.3 Förordnad förmyndare

Har inte den omyndige någon förmyndare, ska rätten förordna en sådan. Har förmyndare förordnats på grund av att ett barns fader eller moder är omyndig gäller förmyndarförordnandet till dess fadern eller modern uppnår myndig ålder (10 kap. 5 § FB).

Bestämmelserna om särskilt förordnade förmyndare och de krav som kan ställas på en sådan framgår av 10 kap. 5-6 §§ FB. De allmänna förvaltningsbestämmelserna i 12 och 14 kap. FB gäller också för förordnade förmyndare.

Frågor om förordnande eller entledigande av förmyndare tas upp av tingsrätten i den ort där den omyndige är folkbokförd (10 kap. 13 § FB).

Det bör noteras att föräldrars förmyndarförvaltning (13 kap. FB) är mera långtgående än den förvaltning som får utövas av en förordnad förmyndare. En förordnad förmyndares förvaltning är mera inskränkt och regleras särskilt i 14 kap. FB.

Särskilda regler om förordnande av förmyndare för utländsk omyndig eller omyndig svensk medborgare bosatt i annat nordiskt land

I vissa fall ska enligt lagen (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap (IÅL) en förmyndare utses här i landet för en utländsk underårig som vistas här i landet, även om förmyndare för den underårige finns i annat land enligt det landets lagstiftning, eller om utredning om förhållandena saknas. Rätten får i dessa fall, om den underåriges angelägenheter kräver omedelbar vård, förordna förmyndare enligt svensk lag för tiden intill dess att förmynderskap har anordnats i enlighet med lagen i den andra

staten eller förmyndare blivit utsedd av rätten genom slutligt beslut.

Vidare gäller enligt den på en konvention mellan de nordiska länderna baserade förordning (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap att en förmyndare ska anordnas för underårig som är medborgare i Sverige, Norge, Finland, Danmark eller Island i det land där den underårige har hemvist såframt inte förmynderskap redan

i annan fördragsslutande stat utövas av lagbestämd eller särskilt förordnad förmyndare.

Begreppet hemvist definieras i 7 kap. 2 § IÄL. Enligt bestämmelsen anses den som är bosatt i viss stat, vid tillämpning av IÄL, ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande. Bestämmelsen infördes i lagen genom ändringar år 1973. Enligt förarbetena är särskilt personens avsikt att stanna kvar i landet av betydelse vid bedömningen huruvida hemvist föreligger. Definitionen av hemvistbegreppet i IÄL är formellt begränsad till att avse tillämpningen av reglerna i IÄL, men målsättningen med definitionens införande var att den skulle vara vägledande även för tolkningen av andra svenska privat- och processrättsliga bestämmelser, både i lagvals- och i domsrättslig sammanhang. Lagstiftaren strävade efter ett enhetligt hemvistbegrepp inom den internationella familjerätten.²

Dokumentation som styrker en förordnad förmyndares rätt att företräda barnet

En förordnad förmyndare styrker sin rätt genom att uppvisa ett aktuellt och bestyrkt utdrag ur överförmyndarens register över ställföreträderskap.³

Undantagsvis kan den förordnade förmyndaren även styrka sin rätt genom att uppvisa en bestyrkt kopia av rättens beslut vari framgår att förordnandet skett. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas.

Under tiden ett ärende om förordnande av förmyndare handläggs vid rätten kan rätten fatta ett interimistiskt beslut. En person som genom ett sådant beslut utses till förmyndare får med stöd av detta företräda barnet. Förmyndaren styrker i sådant fall sin rätt på samma sätt som anges i första stycket. Undantagsvis kan förmyndaren även styrka sin rätt i dessa fall genom att uppvisa en bestyrkt kopia av det interimistiska beslutet. Beslutet, som bör vara nyligen meddelat, gäller omedelbart även om beslutet överklagas (20 kap. 8 § FB).

² Se vidare prop. 1973:58 s. 80.

³ 11 § Förmyndarskapsförordningen.

1.4 God man för underårig

Förmyndarens sjukdom eller annan orsak

Enligt 11 kap. 1 § 1 st. FB ska överförmyndaren förordna en god man för att vårda den underåriges angelägenheter om den underåriges förmyndare på grund av sjukdom eller av någon annan orsak inte kan utöva förmyndarskapet eller förmyndaren enligt 10 kap. 17 § FB blir skild från utövningen av förmyndarskapet på grund av dennes missbruk eller försummelse till exempel.

När rätten enligt 10 kap. 17 § FB skiljer en förmyndare från utövningen av förmyndarskapet får rätten förordna god man, (11 kap. 1 § 2 st. FB).

Förmyndarens del i oskiftat dödsbo

Har en förmyndare eller förmyndarens make eller sambo och den underåriga del i ett oskiftat dödsbo, ska överförmyndaren förordna god man att vårda den underåriges rätt i boet vid boutredningen liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo, (11 kap. 2 § 1 st. FB).

Se vidare om god man i jävssituationer i avsnitt 4.1.5 samt vid öppnande av konto i vissa fall, avsnitt 4.5.

1.5 Familjehemsföräldrar

Socialnämnden kan ha beslutat bereda en omyndig vård i ett visst familjehem. Familjehemsföräldrarna har dock ingen rätt att företräda barnet och kan därför inte utöva förmyndares rätt som ställföreträdare för barnet, till exempel att öppna ett bankkonto för den omyndige eller göra uttag från dennes bankkonto.

I den mån den omyndiges förmyndare inte kan företräda barnet kan istället en god man utses av överförmyndaren (11 kap. 1 § FB). Den gode mannen styrker sin behörighet genom ett utdrag ur det register över förmyndarskap m.m. som enligt 9 § förmyndarskapsförordningen (1995:379) ska föras av överförmyndaren (se 11 § förmyndarskapsförordningen).

1.6 God man för ensamkommande barn och god man för övriga underåriga utländska medborgare och underåriga statslösa personer

Lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn

Om ett barn vid ankomsten till Sverige är skilt från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, ska överförmyndaren förordna en god man att i vårdnadshavares och förmyndares ställe ansvara för barnets personliga förhållanden och sköta dess angelägenheter.

God man ska också förordnas, om barnets föräldrar eller en annan vuxen person, som får anses ha trätt i föräldrarnas ställe, efter barnets ankomst till Sverige men innan barnet har fått uppehållstillstånd här, på grund av dödsfall eller sjukdom eller av någon annan orsak upphör att kunna utöva förmynderskapet eller vårdnaden. God man ska inte förordnas, om det är uppenbart obehövligt. (2 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn)

Ansökan om god man får göras av Migrationsverket och av socialnämnden i den kommun där barnet vistas. Överförmyndaren får också självmant ta upp frågan. God man ska förordnas så snart det är möjligt. I ett ärende om förordnande av god man ska överförmyndaren ge barnet tillfälle att yttra sig, om det kan ske.

En god man har rätt att på begäran bli entledigad från sitt uppdrag. Ska godmanskapet fortsätta, är den gode mannen dock skyldig att kvarstå till dess en ny god man har utsetts (6 § lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn).

Ersättning till ensamkommande barn under asyltiden utbetalas av Migrationsverket och sätts in på ett bankkonto, f.n. i ICA-banken. Så fort barnet fått uppehållstillstånd ska den gode mannen följa med barnet till Skatteverkets kontor för att folkbokföra barnet. Därigenom får barnet sitt

personnummer och får, med hjälp av den gode mannen i dennes egenskap av förmyndare, öppna ett bankkonto i den bank som önskas. Sammanblandning av barnets tillgångar och den gode mannens är inte tillåten enligt 12 kap. 6 § föräldrabalken (FB).

Byte av bank är på grund av reglerna om penningtvätt inte möjligt innan dess att barnet tilldelats ett fullständigt personnummer av svenska myndigheter.

Godmanskap för ensamkommande barn upphör när barnet fyller 18 år.

Särskilda bestämmelser i lagen (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap

Enligt 4 kap. 3 § 2 st. lagen (1904:26) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, får, om förmynderskap är anordnat enligt lagen i en annan stat, en god man förordnas för underårig som vistas här i landet när förmyndare inte kan utöva förmynderskapet på grund av sjukdom eller annan orsak (11 kap. 1 § första stycket FB), eller i trängande fall som avses i 11 kap. 2 § FB, det vill säga i samband med arvskitte eller vid jävsförhållanden i samband med rättshandling eller rättegång.

Om den omyndige omfattas av lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn, gäller i stället den lagen.

Dokumentation som styrker den gode mannens rätt att företräda ensamkommande barn eller andra utländska omyndiga här i landet

Den gode mannen styrker sin behörighet att företräda barnet genom att visa upp ett registerutdrag ur överförmyndarens register om godmanskap eller genom att visa upp det förordnande som rätten beslutat om. Av denna handling ska framgå om det föreligger några inskränkningar i förordnandet, något som banken är skyldig att ta hänsyn till.

God man utses även för ensamkommande barn.

2. Den omyndiges rättshandlingar

Den som är under 18 år (underårig) är omyndig enligt FB och får inte själv råda över sin egendom eller åta sig förbindelser. Undantag från regeln, enligt vilka den omyndige har rättslig handlingsförmåga, kan dels finnas i lag eller följa av allmänna rättsgrundsatser, dels följa av föreskrifter med rättslig verkan vilka tillkommit såsom villkor i samband med gåvor, testamenten eller förmånstagarförordnanden, se 9 kap. 1 § FB.

Syftet med bestämmelsen i 9 kap. 1 § FB är att skydda den omyndige mot följderna av ekonomiskt ofördelaktiga rättshandlingar. Rätten att förvalta den omyndiges förmögenhet och företräda denne i dennes angelägenheter ska i allmänhet tillkomma förmyndaren. Detta innebär emellertid inte att den omyndige inte kan företa rättshandlingar på egen hand överhuvudtaget. Bestämmelsen i 9 kap. 1 § FB fråntar endast den omyndige rätten att själv, det vill säga på egen hand, "utan erforderligt samtycke" (jfr. 9 kap. 6 § FB), företa rättshandlingar. Den omyndige kan rätts-handla själv men för detta krävs förmyndarens samtycke. En rättshandling blir från början giltig om det finns ett tillstånd/samtycke av förmyndaren och, när det behövs, även av överförmyndaren. Ett samtycke anses dock inte behövas för varje enskild rättshandling utan förmyndaren kan generellt samtycka till vissa typer av rättshandlingar eller till vissa beloppsgränser. När det gäller avtal som innebär skuldsättning räcker emellertid inte förmyndarens samtycke, i dessa fall krävs också överförmyndarens samtycke (se 13 kap. 12 § och 12 kap. 10 § 2 st. FB).

2.1 Öppna/teckna konto i en bank

En omyndig får efter det att han eller hon fyllt sexton år själv råda över egendom som han eller hon förvärvat genom eget arbete. Detsamma gäller avkastning på dessa pengar eller egendom som trätt i dess ställe, till exempel ett inköpt materiellt ting, (9 kap. 3 § FB).

Den som fyllt 16 år får öppna konto i bank för att sätta in medel, se 9 kap. 8 § FB, som stadgar att pengar som en omyndig som har fyllt sexton år har satt in hos en bank, får betalas ut till den omyndige. Något krav att pengar som satts in på bankkonto ska vara förvärvade genom eget arbete uppställs inte i bestämmelsen. Förfoganderätten för den omyndige förutsätter endast att pengarna har satts in av den omyndige själv. Pengar som den som fyllt 16 år satt in hos en bank får inte av banken betalas ut till förmyndaren. Endast om förmyndaren har fått överförmyndarens tillstånd att omhänderta pengar och visat upp

bevis på det får banken betala ut pengar till förmyndaren. Kan förmyndaren visa upp överförmyndarens tillstånd gäller således det omvända; då får banken betala ut pengarna till förmyndaren men inte till den omyndige (9 kap. 8 § andra stycket FB). Motsvarande gäller för de fall som räknas upp i 2.3-2.4 nedan. I detta sammanhang bör också erinras om det så kallade sammanblandningsförbudet, det vill säga kravet att den omyndiges medel inte sammanblandas med förmyndarens medel (12 kap. 6 § FB), se 4.2 nedan.

2.2 Teckna avtal om kort och internettjänst

En omyndig får med förmyndarens samtycke teckna avtal om kort som kan användas för betalning, på villkor att kortets funktion inte kan medföra att den omyndige kan komma att skuldsättas. Med skuldsättning avses inte en smärre avgift för tillhandahållande av kortet, kortavgift. För tecknande av kortavtal med kreditfunktion krävs samtycke av förmyndare och överförmyndare eftersom kortets funktion kan medföra att den omyndige kan komma att skuldsättas genom att det kan uppstå en skuld på kortet. Sådant krav på samtycke av överförmyndaren framgår av 13 kap. 12 § FB, och för förordnad förmyndare av 14 kap. 13 § FB.

Vissa banker tillhandahåller internettjänst åt omyndiga. En omyndig får därmed, i dessa banker, med förmyndarens samtycke, teckna avtal om sådan tjänst.

2.3 Egendom med villkor

Egendom som omyndig fått med villkor vid gåva, testamente eller förmånstagarförordnande vid försäkring eller individuellt pensionssparande, och som anger att denne själv får råda över denna egendom, äger den omyndige fritt förfoga över (9 kap. 1 § FB). Förmyndarna har rätt att ta hand om egendomen om det behövs med hänsyn till den omyndiges uppfostran eller välfärd. Om den omyndige har fyllt 16 år måste förmyndarna dock ha tillstånd från överförmyndaren (9 kap. 4 § FB). Egendomen ska härefter förvaltas enligt reglerna för vanlig förmyndarförvaltning fram till den omyndiges 18-årsdag.

2.4 Rörelse

Den som är över 16 år får, efter medgivande från både förmyndaren och överförmyndaren, driva rörelse som medför bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078) och företa rättshandlingar som faller inom sådan rörelse (9 kap. 5 § och 13 kap. 13 § FB). Detta medför att den omyndige själv får disponera medel i rörelsen, även sedan de satts in på konto i bank, och får

för rörelsen själv uppta krediter och ingå avtal. För vissa åtgärder, till exempel överlåtelse och inteckning av fast egendom m.m., gäller dock särskilda regler om samtycke från överförmyndaren (13 kap. 10 § FB).

2.5 Eget hushåll

För omyndig med eget hushåll finns särskilda regler i 9 kap. 2 a § FB.

2.6 Fullmakt

Den omyndige får ställa ut fullmakt som avser egendom över vilken denne äger råda, till exempel medel som denne tjänat på eget arbete eller pengar som den omyndige har på eget bankkonto med fri dispositionsrätt enligt 9 kap. 8 § FB.

En omyndig kan också i egenskap av fullmäktig ingå rättshandlingar med bindande verkan för fullmaktsgivaren.

När barnet fyller 18 år upphör godmanskapet utan särskilt beslut (5 § (lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn

3. Gåva till omyndig genom insättning av medel på konto i bank

På grund av att en omyndig saknar rättslig handlingsförmåga kan han eller hon som regel inte med laga verkan ta emot en gåva som är förenad med en skyldighet att utge vissa prestationer till givaren eller tredje man. Skulle gåvan bestå i fast egendom eller nyttjanderätt till sådan egendom, till exempel en bostadsrätt, krävs enligt 13 kap. 10 § FB att överförmyndaren ger sitt samtycke till gåvan.

Gåvohandlingen ska enligt 4 kap. 1 och 29 §§ jordabalken undertecknas för gåvotagarens räkning av förmyndaren. Om gåvan består av pengar kan den omyndiges förmyndare öppna konto och sätta in pengarna i bank. Skyldighet att sätta in pengarna på räntebärande konto föreligger i vissa fall, se avsnitt 4.2.3. När en omyndig från föräldrar och andra får en gåva i form av en insättning av medel på ett konto som öppnats i barnets namn, till exempel stående överföringar av barnbidrag eller årliga gåvor, uppkommer fråga när gåvan kan anses ha erhållit sakrättsligt skydd, det vill säga skydd mot utmätning för gåvogivarens skulder. Nedan anges vad som gäller sakrättsligt, det vill säga i förhållande till tredje man, vid insättning på konto i bank.

En gåva är sakrättsligt giltig först när den har fullbordats. Enligt 4 § i lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva gäller att om någon som gåva åt annan överlämnat pengar eller annan lös egendom till en bank⁴ utan att förbehålla sig rätten att förfoga över egendomen, anses gåvan fullbordad när banken eller företaget har tagit emot egendomen för gåvotagarens räkning. Banken blir därmed förhindrad att utlämna gåvan till någon annan än gåvotagaren. Det gäller oavsett om banken har fått något särskilt uppdrag att ta emot gåvan från gåvotagaren.

Bestämmelsen om överlämnande av gåva ska tillämpas på motsvarande sätt om banken fört över medel som givaren hade inestående i banken.

I rättsfallet NJA 1981 s 464 konstaterade Högsta domstolen att ett dispositionsförbehåll innebär att gåvan inte blir fullbordad, om insättaren genom ett dispositionsförbehåll

förbehållit sig möjligheten att utan överförmyndarens tillstånd ensam ta ut de medel som satts in på barnets konto.

Genom införandet av fri föräldraförvaltning från och med den 1 juli 1995 krävs som huvudregel inte att föräldrar behöver inhämta samtycke av överförmyndaren för att ta ut medel från den omyndiges bankkonto, se dock 9 kap. 8 § FB avseende pengar som den omyndige själv har satt in på bankkontot.

Det förhållandet att det med lagändringen från 1995 har blivit enklare att hantera den omyndiges medel för förmyndare har medfört en viss osäkerhet om en förälders insättning av medel på ett konto i barnets namn leder till en fullbordad gåva. Regeringen ansåg dock inte att det fanns något behov av att förtydliga reglerna kring när en gåva anses fullbordad och lämnade reglerna om gåvor i föräldrabalken och gåvolagen oförändrade i samband med att en utvärdering gjordes år 2008 av 1995 års förmyndarskapsreform (jfr vad regeringen uttalar i prop. 2007/08:150 om förmyndarskapsrättsliga frågor). En dylik insättning på barnets konto torde anses som en fullbordad gåva i enlighet med 4 § lagen (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva, trots att en omyndigs föräldrar som är förmyndare får bestämma hur tillgångarna ska användas på vissa villkor, och därmed också har behörighet att besluta om uttag från den omyndiges bankkonto. Se vidare nedan om uttag från barns konto (4.1).

Dokumentation

Ett konto som öppnas i samband med en gåva från föräldrar eller annan till ett omyndigt barn ska inte förses med andra uppgifter om rätten att disponera kontot än sådana som direkt återger förälderns legala rätt att företräda den omyndige eller villkor om särskild förvaltning.

⁴ Gäller även kreditmarknadsföretag eller företag som driver verksamhet enligt lagen (2004:299) om inlåningsverksamhet

4. Föräldraförvaltning

En omyndig (underårig) person företräds av förmyndare. För barn som står under vårdnad av en eller bägge föräldrar är dessa barnets förmyndare. Förmyndaren är barnets legala ställföreträdare och har i denna egenskap rätt att agera på den omyndiges vägnar. Detta innebär också att förmyndaren ska förvalta barnets tillgångar.

Enligt huvudregeln i 13 kap. 1 § FB ska, när omyndigs föräldrar är förmyndare, dessa gemensamt bestämma hur barnets tillgångar ska användas eller placeras. En förälder har dock givetvis alltid möjlighet att utställa en fullmakt till den andre föräldern som därmed ensam kan företräda den omyndige. För vissa åtgärder kan föräldrarna behöva överförmyndarens samtycke.

Vid 1995 års föräldrabalksreform infördes så kallad fri föräldraförvaltning. I förarbetena till reformen anfördes att man på goda grunder kunde utgå från att föräldrar handlar med sina barns bästa för ögonen och att det i de flesta fall därför inte behövs någon samhällskontroll för att trygga att barnens egendom kommer barnet till godo.⁵

För att skydda barnets tillgångar vid den fria föräldraförvaltningen finns emellertid särskilda regler i föräldrabalken som förhindrar att föräldrarna använder den omyndiges medel för egen del eller agerar på annat sätt i strid med den omyndiges intressen.

I 13 kap. 1 § FB finns grundbestämmelsen för den fria föräldraförvaltningen. Bestämmelsen innebär att förmyndare som också är förälder till den omyndige ges behörighet att i princip själva besluta hur den omyndiges tillgångar ska användas eller placeras.

När barnets tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp⁶ enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken ställs föräldrarnas rådighet över den omyndiges tillgångar under viss kontroll, så kallad kontrollerad förvaltning (13 kap. 2 § 1 st. FB).

Kontrollerad förvaltning gäller också när egendom har tillfallit den omyndige med villkor om särskild överförmyndarkontroll, till exempel vid arv eller gåva till den omyndige (13 kap. 2 §, 2 st. FB).

Kontrollerad förvaltning innebär vissa redovisningskrav samt krav på överförmyndarens samtycke i flera fall. Nedan redogörs närmare för de olika förvaltningsformerna.

4.1 Fri föräldraförvaltning och dess villkor

En utgångspunkt för föräldrarnas förmyndarförvaltning är att föräldrar ansvarsfullt ska fullgöra sina skyldigheter och handla på det sätt som är bäst för den omyndige. Den fria förvaltningen innebär att föräldrarna förvaltar den omyndiges egendom utan att behöva redovisa sin förvaltning inför överförmyndaren eller begära samtycke av överförmyndaren. Se dock avsnitt 4.4 nedan om de situationer då samtycke av överförmyndaren alltid krävs. De bestämmer således själva hur den omyndiges tillgångar ska användas eller placeras (13 kap. 1 § FB). De kan till exempel ha den omyndiges medel på bankkonto eller välja att göra placeringar i värdepapper. Detta kan föräldrarna göra så länge den omyndiges samlade tillgångar understiger åtta gånger prisbasbeloppet⁷ eller tillgångarna inte ska stå under så kallad särskild överförmyndarkontroll (se avsnitt 4.2.1 nedan).

Eftersom föräldrarnas rätt att förfoga över barnets tillgångar begränsas till rättshandlingar å barnets vägnar får föräldrar som regel inte förfoga över barnets tillgångar för egen räkning, själva ianspråkta eller låna barnets pengar, sätta in omyndigs medel på eget konto eller orsaka annan sammanblandning. En förmyndare som uppsåtligt eller av vårdslöshet har orsakat barnet skada kan bli skadeståndsskyldig, 12 kap. 14 § FB.

Nedan redogörs närmare för villkoren för den fria föräldraförvaltningen.

4.1.1 Uttag från omyndigs konto

I enlighet med huvudregeln i 13 kap. 1 § FB har en förälder som är förmyndare rätt att fatta beslut om hur myndlingens medel ska placeras och samhället utövar då ingen kontroll över placeringarna. Det kan därmed inte heller, som huvudregel, föreligga vare sig någon skyldighet eller behörighet för till exempel en bank att utreda syftet med uttaget eller huruvida föräldern gör sig skyldig till missbruk vid förvaltningen av den omyndiges medel eller inte.

Den fria föräldraförvaltningen innebär till exempel att föräldrarna som huvudregel har behörighet att besluta om uttag från den omyndiges bankkonton. Omyndigas bankmedel är således som huvudregel inte spärrade mot

⁵ Prop. 1993/94:251, s. 106; SOU 1988:40, s. 157; SOU 2004:112, s. 113.

⁶ För 2014 utgör åtta prisbasbelopp 355 200 kr.

⁷ För 2014 uppgår åtta gånger prisbasbeloppet till 355 200 kr.

uttag som görs av föräldrar. Detsamma gäller återköp av ej överförmyndarspärрад kapitalförsäkring, d v s uttag helt eller delvis ur försäkringen före försäkringstidens utgång.

Barnets medel får dock endast användas för dess uppehälle, utbildning och nytta i övrigt och i den mån medlen inte behöver användas för dessa ändamål, med hänsyn tagen till föräldrarnas egen underhållsskyldighet visavi sitt barn (jfr. 7 kap. 1 § FB), ska de placeras så att tillräcklig trygghet finns för dess bestånd och så att de ger skälig avkastning (12 kap. 4 § FB). Förmyndaren får således inte använda barnets medel för egen räkning, till exempel för att betala egna räkningar. Om förmyndare använder barnets medel för egen räkning kan handlingen bli ogiltig.

Även straffrättsligt ansvar och skadeståndsskyldighet för förmyndare kan uppstå vid eget bruk av barnets medel. I en dom från Hovrätten för övre Norrland (2013-09-11, mål nr. B 208-13) hade två föräldrar tagit ut medel från barnets konto och, utöver personliga ting till barnet bland annat köpt möbler till barnets rum, köpt en semesterresa på vilken barnet medföljde, köpt en bil för att kunna åka på semester, köpt en pelletsbrännare till familjens hus och köpt en tvättmaskin. Hovrätten ansåg att det fick anses rimligt och tillåtet att för barnets medel anskaffa de personliga tingen och nya möbler till barnets rum. Det framstod också som rimligt att acceptera att föräldrarna fick använda barnets medel att betala barnets del av familjens gemensamma semester. Inköpet av bil och tvättmaskin kan enligt hovrätten inte anses ha kommit huvudsakligen barnet till godo. En av föräldrarna dömdes till brott, trolöshet mot huvudman, och bägge föräldrar dömdes till att erlagga skadestånd till barnet. Domen överklagades till HD som dock ej meddelade prövningstillstånd.

Om det är uppenbart för banken att förmyndaren har för avsikt att använda barnets pengar för egen räkning, i strid med lagen, till exempel att vilja betala en egen räkning med barnets pengar, bör banken vägra uttaget från barnets konto.

4.1.2 Överföring från omyndigs konto till förmyndarens konto och förbudet mot sammanblandning i 12 kap. 6 § FB

Det förekommer att en förmyndare begär att banken ska föra över medel från ett konto som tillhör den omyndige till ett konto där föräldern själv är kontohavare. En överföring från den omyndiges bankkonto till föräldrarnas innebär en presumtiv och otillåten sammanblandning med föräldrarnas egna medel.

Förmyndare, liksom gode män och förvaltare, ska enligt 12 kap. 6 § FB se till att pengar och värdepapper som tillhör den enskilde förvaras så att de inte sammanblandas med tillgångar som ställföreträdaren annars förvaltar.

4.1.3 Överföringar via internetbank

Som sagts inledningsvis i denna promemoria gäller reglerna i föräldrabalken om ställföreträdare och deras förvaltning av annans medel oberoende av vilket medium som används för transaktionerna. Det betyder att dispositioner via internet avseende barns tillgångar måste ske i enlighet med föräldrabalkens regler.

Således gäller sammanblandningsförbudet och kravet att barns pengar endast får användas för barnets behov. Detta innebär, som sagts ovan, att exempelvis en överföring via internetbank från den omyndiges konto till förmyndarens konto i syfte att betala förmyndarens egna räkningar, inte är tillåten.

I lagen (2010:738) om obehöriga transaktioner med betalningsinstrument regleras obehöriga transaktioner med betalningsinstrument såsom betal- eller kreditkort. Lagen torde dock inte vara tillämplig på situationer med obehörig hantering av den omyndiges medel. Istället står föräldrabalkens bestämmelser till buds om att en domstol på talan av barnet i efterhand bedöma att förmyndaren inte har haft rätt att utföra överföringen vilket i sin tur kan leda till att rättshandlingen inte anses bindande för barnet (12 kap. 8 §, 3 st. FB).

4.1.4 Omyndigs spärrade konton hos bank eller kreditmarknadsföretag

Pengar som tillfaller en omyndig ska i vissa fall sättas in på ett spärrat konto hos bank eller kreditmarknadsföretag, så kallad särskild överförmyndarkontroll (13 kap. 8 § FB). I följande fall ska pengarna sättas in på spärrat konto:

- När en omyndig erhållit pengar eller värdehandlingar genom arv eller testamente och beloppet uppgår till minst ett prisbasbelopp⁸ se 13 kap. 8 § FB jfr:t med 16 kap. 11 § FB.
- När en omyndig erhållit pengar genom gåva, arv, testamente eller förmånstagarförordnande, på villkor att pengarna ska sättas in på spärrat konto (särskild överförmyndarkontroll), se 13 kap. 8 § FB samt 16 kap. 11 § FB.
- Vid utbetalning av försäkringsbelopp, vid utbetalning enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande, vid utbetalning av ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413), vid utbetalning av skadestånd enligt 6 kap. 12 § skollagen (2010:800) samt ersättning med anledning av skadeståndsanspråk mot staten, se 13 kap. 8 § FB jfr:t med 16 kap. 11 § FB, om beloppet uppgår till minst ett prisbasbelopp eller om det enligt villkor ska stå under särskild överförmyndarkontroll.

Pengar som satts in på ett spärrat konto hos en bank eller kreditmarknadsföretag får inte tas ut utan överförmyndarens samtycke, 13 kap. 8 § FB. Samtycke krävs dock inte när pengar förs över mellan spärrade konton inom en och samma bank eller om två banker sinsemellan för

⁸ Ett prisbasbelopp utgör 44 400 kr för 2014.

över pengar från den ena bankens spärrade konto till den andra bankens spärrade konto. Kontots karaktär spelar ingen roll (sparkonto eller annat slags konto), så länge det skyddsvärda intresset bakom reglerna om spärrade konton säkerställs genom att förmyndaren inte lyfter barnets medel.

4.1.5 Kolliderande rättshandling - jävsförhållande

Om rättshandling eller rättegång aktualiseras mellan en omyndig och förmyndaren har förmyndaren inte rätt att företräda den omyndige (12 kap. 8 § FB). Överförmyndaren ska då förordna god man som kan tillvarata den omyndiges rätt (11 kap. 2 § 2 st. FB). Samma förhållande råder om det i andra fall uppstår en situation där förmyndarens intresse kolliderar med den omyndiges (11 kap. 2 § 3 st. FB). Ett exempel på sådant kolliderande intresse är om omyndig tilldelats aktier i samband med en börsintroduktion. Se närmare avsnitt 4.5.

Följden av att en förmyndare företräder den omyndige i en rättshandling med sig själv är att rättshandlingen blir ogiltig och prestationerna ska gå åter, det vill säga att pengarna ska återföras till den omyndiges konto, eller, om så inte kan ske, att ersättning ska utges för dess värde. Sådant återföring ska dock inte ske i den mån medlen har använts till skäligt underhåll eller befinns ha medfört nytta för den omyndige, 12 kap. 8 §, 3 st. FB med hänvisning till 9 kap.

7 §, 1 st. FB. Rättshandlingen kan dock ändå godkännas av en behörig företrädare, eller den omyndige själv sedan han eller hon har uppnått myndighetsålder.

4.1.6 Oenighet mellan föräldrar

Är båda föräldrarna förmyndare ska de utöva förvaltningen av barnets ekonomi gemensamt. Om de inte kan enas om en viss åtgärd och oavsett om den åtgärden kräver överförmyndarens samtycke, ska överförmyndaren meddela vilkens mening som ska gälla (12 kap. 12 § FB). Överförmyndarens beslut får, oavsett om det angivits eller ej, även anses innefatta en rätt för den förmyndare vars mening bifallits att ensam företräda den omyndige i den omtvistade åtgärden. Överförmyndarens beslut kan inte överklagas (20 kap. 4 § 2 st. FB).

4.2 Kontroll av förvaltning av viss egendom (kontrollerad förvaltning)

Trots att det som huvudregel råder fri föräldraförvaltning av omyndigs tillgångar har lagstiftaren ansett att det finns behov av viss kontroll från samhällets sida när värdet på en omyndigs tillgångar, som förvaltas av föräldrarna, överstiger åtta gånger det vid varje tid gällande prisbasbeloppet⁹. Vidare kan en omyndig ha fått egendom under villkor att förvaltningen ska stå under så kallad särskild

överförmyndarkontroll. Detta gäller exempelvis när en omyndig genom arv eller gåva erhållit tillgångar med villkor om särskild överförmyndarkontroll. Nedan berörs först sådan kontroll som utövas när den underåriges tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp (avsnitt 4.2.1). Därefter redogörs för i vilka situationer särskild överförmyndarkontroll gäller. Kontrollreglerna för dessa två situationer är gemensamma och återfinns i 13 kap. 3-7 §§ FB. Observera att kontrollerad förvaltning inte ska förväxlas med att överförmyndaren har rätt att – om särskilda skäl föreligger för att trygga förvaltningen – ”överförmyndarspärria” konton och depåer m.m. (13 kap. 19 § FB), se vidare avsnitt 4.4 nedan.

4.2.1 Kontroll av förvaltningen när värdet på tillgångarna överstiger åtta prisbasbelopp

Trots att huvudregeln i 13 kap. 1 § FB stadgar att föräldrarna/förmyndarna fritt får bestämma hur den omyndiges pengar ska förvaltas (fri föräldraförvaltning) har det ansetts att det ändå behövs en viss tillsyn när tillgångarna överstiger ett visst belopp. Således gäller vissa tillsynsregler när värdet på den omyndiges tillgångar överstiger åtta prisbasbelopp. Tillsynsreglerna innebär bland annat att förteckning över tillgångarna ska upprättas samt att överförmyndaren ska ge sitt samtycke till vissa förvaltningsåtgärder, dock inte alla. Nedan följer en närmare beskrivning av tillsynsbestämmelserna.

Förteckning, årsräkning, sluträkning

Föräldrarna ska inom en månad efter det att värdet på den omyndiges tillgångar överstiger åtta gånger prisbasbeloppet ge in en förteckning över den omyndiges egendom till överförmyndaren (13 kap. 3 § 1 st. FB). Det åligger inte banken/värdepappersbolaget att se till att sådan förteckning ges in till överförmyndaren och banken har heller ingen skyldighet att påpeka för förmyndaren att så ska ske. När banken/värdepappersbolaget har direkt kännedom om att den omyndige har tillgångar som överstiger åtta gånger prisbasbeloppet bör banken/värdepappersbolaget kontrollera att föräldrarna har överförmyndarens samtycke om så krävs (se nedan). Om inte kontroll görs finns en risk att överförmyndaren i efterhand inte godkänner den gjorda transaktionen (en aktieplacering t.ex.) och att den därför är ogiltig. Banken bör således informera förmyndaren om de regler som gäller vid kontrollerad förvaltning.

Enligt 13 kap. 14 § FB ska föräldrar varje år i en årsräkning till överförmyndaren redogöra för förvaltningen under föregående år av egendom som avses i 13 kap. 2 § FB (bland annat tillgångar vars värde överstiger åtta prisbasbelopp) samt egendom som omfattas av samtycke enligt 13 kap. 10 § FB (fast egendom m.m.).

⁹ Åtta prisbasbelopp utgör 355 200 kr för 2014.

Enligt 13 kap. 15 § FB ska en sluträkning lämnas in till överförmyndaren när den omyndige har fyllt arton år eller om föräldrarna dessförinnan har entledigats som förmyndare. Sluträkningen ska avse egendom som avses i 13 kap. 2 § FB (bland annat tillgångar vars värde överstiger åtta prisbasbelopp) samt egendom som omfattas av samtycke enligt 13 kap. 10 § FB (fast egendom m.m.).

4.2.2 Förvaltningsåtgärder som inte kräver överförmyndarens samtycke

Den omyndiges tillgångar får – även när kontrollerad förvaltning tillämpas – utan överförmyndarens samtycke placeras i

- 1. skuldförbindelser som har utfärdats eller garanterats av stat eller kommun,
- 2. skuldförbindelser som har utfärdats av Svenska skeppshypotekskassan eller av en bank eller av ett kreditmarknadsföretag enligt lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse eller av ett utländskt bankföretag eller ett annat utländskt kreditinstitut som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för banker eller andra kreditinstitut här i landet, med undantag för förlagsbevis eller andra skuldförbindelser som medför rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare, eller
- 3. andelar i värdepappersfonder som avses i lagen (2004:46) om värdepappersfonder eller i ett utländskt fondföretag som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för värdepappersfonder här i landet.

Vid placeringar på så kallat investeringssparkonto (ISK)¹⁰ gäller att placering i andelar i värdepappersfond inte enligt FB:s regler kräver överförmyndarens samtycke. Däremot krävs samtycke från överförmyndaren om placeringen på ISK görs i aktier, se nedan.

Den omyndiges tillgångar får också utan överförmyndarens samtycke lånas ut mot säkerhet av panträtt på grundval av in-teckning i fast egendom inom sextio procent av det senast fastställda taxeringsvärdet.¹¹

Återköp av ej överförmyndarspär-rad kapitalförsäkring, det vill säga uttag helt eller delvis ur försäkringen före försäkringens utgång, kräver inte samtycke från överförmyndaren.

Andra värdehandlingar – med undantag för lån mot säkerhet – ska säljas och fordringar ska drivas in så snart det lämpligast kan ske om det inte är till fördel för den omyndige att behålla värdehandlingarna eller att fordringarna förblir utestående (13 kap. 4 § FB). Medel som inte

placeras på något av de sätt som beskrivs i detta avsnitt och som inte omedelbart behöver användas ska göras räntebärande genom att sättas in hos bank eller kreditmarknadsföretag (13 kap. 7 § FB). Enligt 13 kap. 7 § andra meningen FB får dock pengar i vissa fall också föras över till ett konto hos ett värdepappersbolag, även om någon ränta inte är avtalad. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att pengar tillfälligt kan placeras på detta sätt och att det ska ske i syfte att köpa in värdepapper. Notera att köp av aktier kräver överförmyndarens samtycke, men att det trots det är tillåtet att placera pengarna på ett likvidkonto hos ett värdepappersbolag i syfte att, sedan tillstånd inhämtats, köpa aktier, se avsnittet 4.2.5 nedan. Denna bestämmelse har kompletterats med en möjlighet för överförmyndaren att spärra konton av detta slag, 13 kap. 19 § 1 st. FB.¹²

4.2.3 Förvaltningsåtgärder som kräver överförmyndarens samtycke

Om överförmyndarens samtycke krävs ska banken/värdepappersbolaget, innan den vidtar några åtgärder, kontrollera att överförmyndarens skriftliga samtycke finns. Nedan följer situationer där överförmyndarens samtycke krävs för förvaltningsåtgärden.

Aktier och andra placeringar

Enligt 13 kap. 6 § FB får, om överförmyndaren samtycker till det, den omyndiges tillgångar placeras i aktier och även i övrigt placeras på något annat sätt än som anges i 13 kap. 5 § FB. Enligt författningskommentaren till bestämmelsen finns dock möjlighet för överförmyndaren att ge ett sådant samtycke ”en mera generell utformning”. Det anges i det sammanhanget att det i sådana fall kan behövas ställas upp olika villkor kopplade till samtycket, till exempel att överförmyndaren medger ”att föräldrarna köper aktier av viss typ eller inom viss bransch” och att överförmyndaren kan ”bestämma vissa beloppsgränser för förvärv av aktier och andra värdehandlingar”.

Då överförmyndaren alltså kan lämna ett mer generellt utformat samtycke till placeringar som inte omfattas av 13 kap. 5 § FB är det rimligt att anta att detsamma också bör gälla avseende samtycke till uttag för placering i enlighet med 13 kap. 5 § FB, det vill säga överförmyndaren torde kunna lämna ett generellt samtycke till uttag från ett spärrat sparkonto villkorat till visst belopp, under förutsättning att medlen placeras i enlighet med 13 kap. 5 § FB. Ett sådant förfarande underlättar såväl överförmyndarens handläggning som förmyndarnas och bankernas utan att äventyra överförmyndarens kontroll över uttagen. Överförmyndaren gör dock alltid en prövning i det enskilda fallet med hänsyn tagen till skälen till att kontot spärrats.

I den mån förmyndaren anvisar ett uttag som inte rymms

¹⁰ En sparform med särskilda skatteregler som infördes den 1 januari 2012. Se mer om skattereglerna på Skatteverkets hemsida www.skatteverket.se.

¹¹ Framgår av 13 kap 5 § FB.

¹² Prop. 2007/08:150 s 65

inom de villkor som har uppställts gäller att rättshandlingen inte kan göras gällande mot den omyndige varvid prestationerna ska gå åter i den mån medlen inte använts till skäligt underhåll eller annars befinns ha medfört nytta för den omyndige (12 kap. 10-11 §§ FB med hänvisning till 9 kap. 7 § 1 st. FB).

Om placering av andelar i en värdepappersfond till placering i en annan värdepappersfond

En omplacering av andelar i en värdepappersfond till andelar i en annan värdepappersfond kan utgöra, fastän de sker simultant, tre skilda transaktioner. Avyttringen av de ursprungliga andelarna kan ske utan överförmyndarsamtycke och så också själva förvärvet av de nya andelarna. I det fall förvärvet förutsätter en mellanliggande transaktion i form av ett uttag av de medel som inlutit från avyttringen av de ursprungliga andelarna och som satts in på barnets överförmyndarspärade inlåningskonto krävs överförmyndarens samtycke i samband med transaktionerna över det spärrade inlåningskontot.

Försäkringar

Om överförmyndaren samtycker till det får den omyndiges tillgångar även placeras i pensions- eller kapitalförsäkring (jfr 13 kap. 6 § FB). Förmånstagare till en försäkring som förvärvats med en omyndiges medel kan endast vara arvingar.

Pengar som inte har placerats

Barns pengar som inte har placerats i exempelvis aktier, obligationer, fondandelar eller fastighet och som inte heller omedelbart behöver användas ska göras räntebärande genom att sättas in hos bank eller kreditmarknadsföretag. I anslutning till en placering i exempelvis obligationer, aktier eller fondandelar får pengar dock föras över till ett konto hos ett värdepappersbolag, även om någon ränta inte är avtalad. (13 kap. 7 § FB).

4.2.4 Dispens från kontroll av förvaltningen

Överförmyndaren ska besluta att bestämmelserna för kontrollerad förvaltning (till exempel vid uttag från bankkonto) inte längre ska tillämpas, om värdet på den omyndiges tillgångar kommit att sjunka under fyra gånger prisbasbeloppet och om det inte finns särskild anledning att låta kontrollen fortgå (13 kap. 9 § 1 st. FB). Ett sådant beslut ska meddelas skriftligen. Detta gäller inte om egendomen tillfallit den omyndige under villkor om särskild överförmyndarkontroll.

Om det med hänsyn till föräldrarnas och den omyndiges förhållanden eller i övrigt finns särskilda skäl får överförmyndaren helt eller delvis besluta om undantag från bestämmelserna om kontrollerad förvaltning. Detta gäller dock inte medel som står under särskild överförmyndarkontroll (13 kap. 9 § 2 st. FB). Se avsnitt 4.2.5 nedan om särskild överförmyndarkontroll. Sådana särskilda skäl skulle exempelvis kunna vara att föräldrarna anlitar en bank/värdepappersbolag att sköta förvaltningen av den omyndiges tillgångar eller att föräldrarna själva har till-

räckliga kunskaper för att själva sköta förvaltningen. Enligt uttalande i lagens förarbeten (prop. 1993/94:251, s. 237) bör sådan dispens inte lämnas slentrianmässigt utan först efter noggrant övervägande. Lämnad dispens kan återkallas av överförmyndaren om det exempelvis skulle visa sig att förmyndarnas förvaltning inte skulle motsvara vad som krävs. Överförmyndaren kan dock inte lyfta spärren från konto som är ett spärrat konto enligt 13 kap. 8 § FB, jfr avsnitt 4.1.4 ovan. Däremot kan överförmyndaren besluta om medgivande för förmyndaren att ta ut sådana medel.

Såvida banken inte i särskild skrivelse från överförmyndaren meddelats om dispensen, styrks denna genom uppvisande av överförmyndarens beslut i original eller bestyrkt kopia.

Föräldrarna ansöker om undantag från kontrollerad förvaltning genom att tillskriva överförmyndaren och ange skälen därtill.

Förmyndare har rätt att utan överförmyndarens medgivande stänga ett spärrat konto på vilket medel saknas.

4.2.5 Särskild överförmyndarkontroll

Särskild överförmyndarkontroll (13 kap. 2 § 2 st. FB) skapas genom att föreskrift om sådan kontroll tas in som ett villkor när en omyndig erhåller en tillgång genom

- 1. arv eller testamente,
- 2. gåva om givaren skriftligen anmält gåvan till överförmyndaren,
- 3. förmånstagareförordnande vid försäkring med anledning av dödsfall eller vid individuellt pensionssparande.

Genom särskild överförmyndarkontroll skapas ett extra skydd för den egendom som den omyndige erhåller på sätt som anges i punkterna 1-3 ovan. Den särskilda överförmyndarkontrollen gäller oavsett det belopp som givaren, testator eller försäkringstagaren överlämnat och gäller också avkastningen (ränta, utdelning m.m.) samt vad som trätt i stället för den ursprungliga tillgången. En anmälan till överförmyndaren om att en omyndig fått tillgång med villkor om särskild överförmyndarkontroll ska göras av gävgivare samt bör vid arv, testamente och förmånstagareförordnande ombesörjas av den som har hand om boutredningen. Särskild överförmyndarkontroll kan till exempel användas när mor- och farföräldrar vill ge gåvor till sina barnbarn om de inte anser sig kunna lita på barnbarnens föräldrar eller någon av dem.

När banken/värdepappersbolaget har direkt kännedom om att den omyndige har fått egendom med villkor om särskild överförmyndarkontroll bör banken/värdepappersbolaget kontrollera att föräldrarna har överförmyndarens samtycke att utföra en transaktion om så krävs (se avsnitt 4.2.3). Om inte kontroll görs finns en risk att överförmyndaren i efterhand inte godkänner den gjorda trans-

aktionen (en aktieplacering t.ex.) och att den därför är ogiltig. Banken bör således informera förmyndaren om de regler som gäller vid kontrollerad förvaltning.

Pengar som en omyndig fått med villkor om särskild överförmyndarkontroll ska placeras på överförmyndarsparrat konto i bank (16 kap. 11 § FB). Medlen får endast tas ut och placeras på annat vis efter samtycke från överförmyndaren (13 kap. 8 § jämfört med 13 kap. 2 § 2 st. FB). Det gäller oavsett om placering sker för sådant som kräver överförmyndarens samtycke.

Förteckning, årsräkning, sluträkning

När omyndig fått egendom med villkor om särskild överförmyndarkontroll ska föräldrarna inom en månad efter det att egendomen tillfallit den omyndige ge in en förteckning över egendomen till överförmyndaren (13 kap. 3 § 2 st. FB). Det åligger inte banken/ värdepappersbolaget att se till att sådan förteckning ges in till överförmyndaren och banken har ingen skyldighet att påpeka för förmyndaren att så ska ske. När banken/värdepappersbolaget har direkt kännedom om att den omyndige har fått egendom med villkor om särskild överförmyndarkontroll bör banken/värdepappersbolaget kontrollera att föräldrarna har överförmyndarens samtycke om så krävs (se avsnitt 4.2.3). Om inte kontroll görs finns en risk att överförmyndaren i efterhand inte godkänner den gjorda transaktionen (en aktieplacering till exempel) och att den därför är ogiltig. Banken bör således informera förmyndaren om de regler som gäller vid kontrollerad förvaltning.

Enligt 13 kap. 14 § FB ska föräldrar varje år i en årsräkning till överförmyndaren redogöra för förvaltningen under föregående år av egendom som avses i 13 kap. 2 § FB (tillgångar vars värde överstiger åtta prisbasbelopp samt egendom som en omyndig fått med villkor om särskild överförmyndarkontroll) samt egendom som omfattas av samtycke enligt 13 kap. 10 § FB (fast egendom m.m.).

Enligt 13 kap. 15 § FB ska en sluträkning lämnas in till överförmyndaren när den omyndige har fyllt arton år eller om föräldrarna dessförinnan har entledigats som förmyndare. Sluträkningen ska avse egendom som avses i 13 kap. 2 § FB samt egendom som omfattas av samtycke enligt 13 kap. 10 § FB (fast egendom m.m.).

4.3 Regler som gäller oavsett om fri eller kontrollerad förvaltning föreligger

Oavsett om det föreligger fri eller kontrollerad förvaltning och oavsett om egendomens värde överstiger eller understiger åtta gånger gällande prisbasbelopp finns det vissa inskränkningar som alltid gäller i föräldrarnas förvaltningsrätt.

Lån och pantförskrivning

Särskild försiktighet bör iaktas vid barns skuldsättning. Överförmyndarens samtycke krävs därför alltid vid upptagande av lån eller någon annan rättshandling som innebär att den omyndige sätts i skuld, borgensförbindel-

ser eller vid utnyttjande av den omyndiges egendom som säkerhet för den omyndiges eller annans förbindelse (13 kap. 12 § FB).

För den omyndiges räkning får föräldrar således endast med överförmyndarens samtycke

- 1. ta upp lån eller företa någon annan rättshandling som innebär att den omyndige sätts i skuld,
- 2. ingå borgensförbindelse, eller
- 3. ställa den omyndiges egendom som säkerhet för den omyndiges eller någon annans förbindelse.

Är det fråga om åtgärder som faller inom ramen för en rörelse som den omyndige driver med förmyndarnas och överförmyndarens samtycke, behövs samtycke endast i fråga om pantsättning av bland annat fast egendom eller bostadsrätt.

Ett samtycke att ingå en förbindelse gäller under den tid som står i överförmyndarens beslut. Om tiden inte är utsatt, gäller samtycket tills det utnyttjas. Samtycket styrks genom att det uppvisas i original eller bestyrkt kopia.

Den 1 januari 2009 förtydligades bestämmelsen om skuldsättning. Den tidigare ordalydelsen ”ta upp lån eller ingå någon annan skuldförbindelse” ansågs för otydlig. I proposition 2007/08:150 framhölls att den oklara termen skuldförbindelse bör undvikas. Det avgörande för om en rättshandling ska kräva överförmyndarens samtycke bör istället vara om den innebär att barnet sätts i skuld.

I propositionen konstateras att det ekonomiska livet har ändrats så att det blir vanligare med kreditavtal för att finansiera köp. I princip får förmyndaren inte ingå kreditavtal för sina barns räkning utan överförmyndarens samtycke. Förmyndaren måste inom en månad begära överförmyndarens samtycke och under den tiden får inte motparten frånträda avtalet. Lagstiftaren har dock funnit att en ordning som innebär att ett avtal som ingåtts aldrig kan göras gällande utan överförmyndarens samtycke framstår som väl stelbent. Som exempel ges att om ett barn med sina föräldrars samtycke beställer en vara mot faktura med 30 dagars betalningsfrist och föräldrarna inom betalningsfristen betalar varan med barnets pengar skulle det framstå som orimligt om ett sådant avtal, efter det att föräldrarna fullgjort barnets betalningsskyldighet, skulle kunna ifrågasättas enbart på den grunden att det ursprungligen inneburit en skuldsättning av barnet. Om förmyndare skulle inhämta överförmyndarens godkännande vid varje sådan transaktion, skulle det också ge upphov till en omfattande administration.

Mot bakgrund av detta har det tillförts en bestämmelse som innebär att om ett avtal om skuldsättning ingås, trots att inget samtycke har inhämtats från överförmyndaren, kan motparten inte frånträda avtalet sedan det har blivit fullgjort (FB 12 kap. 10 § andra stycket).¹³

Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt

Vissa inskränkningar gäller för omyndigas innehav av fast egendom och förvaltningen av denna. Överförmyndarens samtycke krävs alltid vid förvärv, försäljning, byte, inteckning, uthyrning eller annan nyttjanderättsupplåtelse av fast egendom eller nyttjanderätt till fast egendom (13 kap. 10 § FB), till exempel bostadsrätt.

För den omyndiges räkning får föräldrar således endast med överförmyndarens samtycke

- 1. genom köp, byte eller gåva förvärva fast egendom eller nyttjanderätt till sådan egendom, om det inte gäller övertagande av hyresrätt till en bostadslägenhet,
- 2. ingå avtal om nyttjanderätt till någon annans fasta egendom, om det inte gäller hyra av en bostadslägenhet eller en tillfällig upplåtelse av ringa ekonomisk betydelse,
- 3. sälja eller byta bort fast egendom eller nyttjanderätt till sådan egendom, om det inte gäller byte av en bostadslägenhet, eller
- 4. låta inteckna, hyra ut eller på något annat sätt med nyttjanderätt upplåta fast egendom eller tomträtt.

Beslut om överförmyndarens samtycke till vad nu sagts gäller under sex månader från det att samtycket lämnades. Samtycket styrks genom att det uppvisas i original eller bestyrkt kopia.

Rörelse

Såväl föräldrars som överförmyndarens samtycke krävs till att låta en omyndig driva en rörelse som medför bokföringsskyldighet. Observera att den omyndige måste ha fyllt sexton år för att överhuvudtaget själv kunna driva rörelse.

Gåva och arv

Föräldrar får inte ge bort den omyndiges egendom om det inte är fråga om personliga presenter med ett rimligt värde i förhållande till den omyndiges tillgångar, (13 kap. 11 § 1 st. FB). Föräldrar får dock med överförmyndarens samtycke använda den omyndiges inkomster till understöd åt anhöriga eller andra som står den omyndige nära, (13 kap. 11 § 2 st. FB). En förälder får heller inte avstå

från den omyndiges rätt till laglott till exempel genom ett godkännande av ett testamente eller medverka till ett avstående från arv, 15 kap. 6 § FB. Ett särkullbarn kan dock med överförmyndarens samtycke avstå från arv till förmån för styvförälder (15 kap. 6 § 2 st. FB samt 3 kap. 9 § Ärvdabalken). Även om ett godkännande av ett testamente inte utgör något förfogande över barnets tillgångar utan endast en bedömning av testamentets legala giltighet anses föräldrarna sakna möjlighet att godkänna ett testamente på barnets vägnar.

I rättspraxis har 15 kap. 6 § FB ansetts tillämplig också i dessa fall då ett godkännande ansetts utgöra ett medgivande av att den legala arvsordningen frångås och att den arvslott som skulle tillkomma arvingen i stället tillfaller den i testamentet insatta testamentstagaren. Godkännande ska därför anses utgöra en sådan förmögenhetsrättslig disposition som bestämmelsen avser att ge ett skydd mot (NJA 1999 s. 159 och RH 2005:41).

När en omyndig på grund av arv eller testamente har fått pengar till ett värde överstigande ett prisbasbelopp eller med villkor om särskild överförmyndarkontroll, ska den som ombesörjer utbetalningen från dödsboet för den omyndiges räkning sätta in medlen hos bank eller kreditmarknadsföretag, med uppgift om att medlen inte får tas ut utan överförmyndarens tillstånd samt anmäla det till förmyndaren och överförmyndaren (16 kap. 11 § FB).

Försäkring, pension, ersättning från staten mm.

Försäkringsbelopp och utbetalning från pensionssparkonto till omyndig i egenskap av förmånstagare ska sättas in på ett överförmyndarspärtrat konto om beloppet vid engångsutbetalning överstiger ett prisbasbelopp. Detsamma gäller utbetalning från Brottsoffermyndigheten, utbetalning av skadestånd enligt skollagen samt ersättning avseende skadeståndsanspråk mot staten (16 kap. 11 §).¹⁴

Om betalningen avser en periodisk förmån, gäller skyldigheten att betala till bank eller kreditmarknadsföretag endast när den första utbetalningen görs (16 kap. 11 § tredje stycket FB).

4.4 Överförmyndarspärtr

Överförmyndaren har alltid möjlighet att - oavsett värdet av den omyndiges tillgångar - förelägga föräldrar att lämna en redovisning över sin förvaltning och överförmyndaren kan, om så anses nödvändigt, spärra medel på bankkonton samt genom meddelande till värdepappersbolag förse värdepapper med så kallad överförmyndarspärtr (13 kap. 18-19 §§ FB).¹⁵ Om så sker innebär det att varje uttag kräver överförmyndarens samtycke.

¹³ Prop. 2007/08:150, s 29 f.

¹⁴ Lagändring 1 januari 2009 som medförde att skyldigheten att sätta in på spärrat konto utökades till fler utbetalare.

¹⁵ Den tidigare bestämmelsen om att ge överförmyndare rätt att föreskriva att premieobligationer i vissa fall ska skrivas in i statsskuldsboken har upphört att gälla, mot bakgrund av att premieobligationer idag endast förekommer i elektronisk form.

Om överförmyndaren meddelar beslut om spärr skickas beslutet till förmyndarna (med möjlighet att överklaga). Den centrala värdepappersförvaltaren eller den som för register över fondandelsägare informeras samtidigt om beslutet. Om de finansiella instrumenten är förvaltarregistrerade erhåller förvaltaren på samma sätt beslutet av överförmyndaren och värdepappersförvaltaren informeras. Överförmyndaren har kvar möjligheter att bestämma att fysiska värdehandlingar ska förvaras och förvaltas hos värdepappersinstitut.¹⁶

4.5 Förordnande av god man för omyndig i särskilda fall

I vissa situationer kan överförmyndaren behöva utse en god man för att barnets intresse ska kunna tas tillvara. Ett exempel på en sådan situation kan vara att barnet uppbär barnpension eller annan ersättning som föräldrarna kan disponera över och där det föreligger en risk att föräldrarna använder medlen på ett otillåtet sätt (jfr. 11 kap. 1 § och 2 § FB). Om barnet inte redan har ett bankkonto kan i ett sådant fall uppstå ett behov av att öppna ett spärrat konto för barnet. Överförmyndaren kan inte öppna ett spärrat konto för den omyndiges räkning eftersom överförmyndaren inte är legal ställföreträdare för barnet. I sådana fall får överförmyndaren förordna en god man i enlighet med 11 kap. 2 § 3 st. FB som kan öppna kontot för den omyndiges räkning.

Har ett barn erhållit tilldelning av aktier är barnet också ägare till aktierna. Detta innebär att en överlåtelse av aktierna genom försäljning till någon av förmyndarna eller till ett syskon, i lagens mening är en rättshandling. Förmyndarna får inte företräda den omyndige vid en sådan handling (jävsförhållande, se även punkt 4.1.5). För att överlåtelsen ska kunna genomföras krävs att en god man förordnas för den omyndige. Ska överlåtelsen ske till ett syskon måste olika gode män förordnas för dessa om syskonen har inbördes stridande intressen. Den gode mannen ska underteckna eventuellt överlåtelseavtal samt den begäran om överföring mellan VP-konton alternativt depåer som kan vara nödvändig. Ansökan och beslut om god man som ska företräda omyndig vid transaktioner av nu nämnt slag sker hos överförmyndaren. Det bör uppmärksammas att föräldrar inte får ge bort den omyndiges egendom, om det inte är fråga om personliga presenter vars värde inte står i missförhållande till den omyndiges ekonomiska villkor (13 kap. 11 § FB).

4.6 Upphörande av föräldraförvaltningen

Enligt 13 kap. 20 § FB ska föräldrarna, om förmynderskapet upphör därför att barnet har blivit myndigt,

genast överlämna de förvaltade tillgångarna till barnet. I vissa fall önskar föräldrar säkra barnets tillgångar så att dessa inte kan förlösas av barnet på icke avsett vis. Om förmyndaren innan barnet självt får överta förvaltningen av sina tillgångar har placerat medlen på sådant vis att dessa inte kan disponeras av den myndige under långa tider, uppstår frågan om detta strider mot lagens krav att förmyndaren genast ska överlämna de förvaltade tillgångarna.

Det avgörande vid bedömningen av om placeringen är godtagbar eller inte är därmed de centrala reglerna för förmyndarens förvaltning, det vill säga 12 kap. 3-4 §§ FB. Enligt 3 § ska en förmyndare alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde och enligt 4 § ska de medel som inte används för den omyndiges uppehälle, utbildning och nytta i övrigt placeras så att tillräcklig trygghet finns för deras bestånd och så att de ger skäligen avkastning. Det går inte att uttala sig i generella termer om en placering är godtagbar eller inte enligt föräldrabalkens krav på förvaltning av medlen. En bedömning av förvaltningen måste alltid göras från fall till fall.

Om medlen står under särskild överförmyndarkontroll torde det vara överförmyndaren som har att avgöra om en sådan placering är till fördel för den omyndige eller inte.

I den mån medlen inte omfattas av särskild kontroll av överförmyndaren är det således föräldern själv som, under skadeståndsansvar, avgör hur tillgångarna ska placeras. Då förvaltningen av den omyndiges medel i dessa fall helt tillkommer förmyndaren och då överförmyndarens medverkan inte krävs för åtgärden ska således inte heller banken självmant göra någon kontroll av förmyndarens placeringar. Banken har heller inte någon behörighet eller skyldighet att, på eget initiativ, lämna uppgifter om en begärd placering till överförmyndaren i syfte att uppmärksamma myndigheten på en för den omyndige potentiellt negativ placering eller förvaltning av dennes medel.

En placering av nu aktuellt slag förutsätter naturligtvis att den sker i den omyndiges eget namn.

¹⁶ Prop. 2007/08:150, s. 37.

5. Särskild förvaltning

Särskild förvaltning i förhållande till förmyndare, gode män och förvaltare kan användas när någon vill ge bort, testamentera eller i samband med förmånstagarförordnande överlämna egendom till omyndiga och inte vill att egendomen ska förvaltas enligt föräldrabalkens regler, (12 kap. 1 § 2 st. och 12 kap. 2 § 2 st. FB).

Särskild förvaltning kan föreskrivas att gälla även för tid efter myndig ålder uppnåtts. Särskild förvaltning kan användas även vid överlämnande av egendom till myndig person. Det är dock inte så vanligt och regleras då inte av föräldrabalken utan är möjligt genom en givares, testators eller försäkringstagares allmänna rätt att uppställa villkor.

Dokumentation

Särskild förvaltning kännetecknas av följande förutsättningar:

- 1. Ett särskilt villkor vid gåva, testamente eller i förmånstagarförordnande.
- 2. Egendom ska stå under förvaltning av annan än förmyndarna.
- 3. Förmyndarna får inte ha medbestämmanderätt.
- 4. Den särskilde förvaltaren måste vara speciellt utpekad och ha åtagit sig uppdraget.

Skriftlig handling i samband med anordnande av särskild förvaltning är inget krav, men torde alltid komma till användning med hänsyn till den särskilda betydelse som den exakta formuleringen av villkoret har. En särskild förvaltare styrker sin behörighet genom att förete den handling (original erfordras ej) vari uppdraget lämnats; ett gåvobrev, testamente eller förmånstagarförordnande.

Den enskildes rättshandlingar

Förvaltningen styrs helt av de föreskrifter uppdragsgivaren har lämnat och i allmänhet innebär dessa inte någon som helst rätt för den enskilde att företa några rättshandlingar avseende den förvaltade egendomen.

Den särskilde förvaltarens rättshandlingar

Den särskilde förvaltaren är helt bunden av de instruktioner som lämnats av uppdragsgivaren i samband med den rättshandling som grundar den särskilda förvaltningen.

Den särskilda förvaltningen är ett alternativ till förmynd-

darförvaltningen. Den särskilde förvaltaren är inte skyldig att följa några regler i föräldrabalken rörande egendomsförvaltning i vidare mån än att årligen lämna redovisning till förmyndarna över förvaltningen. Årlig redovisning ska lämnas direkt till den enskilde, det vill säga gåvotagaren/testamentstagaren eller förmånstagaren när denne uppnått myndig ålder. Slutredovisning ska lämnas till denne när uppdraget slutförts. Den särskilde förvaltaren företräder den enskilde gentemot tredje man i angelägenheter som rör den förvaltade egendomen.

Den särskilda förvaltningen omfattar - om inte annat framgår av villkoren för beslutet - även egendom som träder i stället för den överlämnade egendomen och avkastningen härav.

Förvaltningen av egendom som utgör bröstarvinges laglott kan inte genom testamenteriskt förordnande undandras förmyndaren, vare sig förvaltningen uppdragits åt den omyndige själv eller eljest åt annan än förmyndaren. Om testamentet emellertid innehåller villkor om att hela testamentslottan ska erhållas på villkor om särskild förvaltning, och något laglottsyrcande inte framställs, omfattar villkoret hela arvet.

Överförmyndaren

Överförmyndaren utövar inte tillsyn över särskilda förvaltares verksamhet. I vissa fall, till exempel i samband med en fastighetsgåva, där överförmyndaren ska lämna samtycke till förvärv eller skuldsättning, kan överförmyndaren få ta ställning till om särskild förvaltning ska anses vara anordnad eller ej. Om förutsättningarna för särskild förvaltning inte är uppfyllda kan överförmyndaren besluta att gåvan ska stå under överförmyndarens kontroll.

6. Godmanskap

God man är en person som utsetts att ta till vara annans (den enskildes) intressen. En god man kan förordnas i olika situationer och dennes rättshandlingsförmåga varierar beroende på i vilken situation denne har förordnats. En god man kan förordnas för barn och vuxna eller i samband med att en person avlider. Om en god man inte längre behövs ska godmanskapet upphöra.

En god man kan förordnas i exempelvis följande fall:

- för en vuxen person som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, (11 kap. 4 § FB). Den gode mannen förordnas av tingsrätten.
- för en omyndig när dennes förmyndare på grund av sjukdom eller någon annan orsak inte kan utöva förmynderskapet, (11 kap. 1 § FB). Den gode mannen förordnas i dessa fall av överförmyndaren.
- för en omyndig om förmyndaren för omyndig har skilts från utövningen av förmynderskapet på grund av förmyndarens missbruk eller försummelse (11 kap. 1 § och 10 kap. 17 § FB). Den gode mannen förordnas av överförmyndaren.
- för en omyndig om en förmyndare eller förmyndarens make eller sambo och den omyndige har del i ett oskiftat dödsbo. Överförmyndaren ska förordna god man att vårda den underåriges rätt i boet vid boutredningen liksom vid bodelning och skifte eller ingående av avtal om sammanlevnad i oskiftat bo, (11 kap. 2 § FB).
- för en omyndig om jävsförhållande föreligger, till exempel i samband med gåva, (11 kap. 2 § 2st. FB), se avsnitt 4.5.
- för ensamkommande barn (se avsnitt 1.6).
- vid dödsfall i särskilda fall, till exempel om det finns en till namnet känd arvinge som vistas på okänd eller avlägsen ort och därför inte kan bevaka sin rätt i boet och förvalta sin lott i det, eller om det är okänt om det finns någon arvinge efter den avlidne, (11 kap. 3 § 1 st. 1 och 2 p. FB). Överförmyndaren ska förordna den gode mannen i dessa fall.

- för att bevaka testamentsrätt eller bortovarandes rätt, (11 kap. 3 § 1 st. 3 och 4 p. FB). Överförmyndaren ska förordna den gode mannen i dessa fall.

Vilka områden godmanskapet omfattar anges i förordnandet. Enligt 12 kap. 2 § FB ska gode män, i den mån det följer av deras förordnande, bevaka rätten för de personer som de företräder, förvalta deras tillgångar och sörja för deras person. Om en god man inte längre behövs ska godmanskapet upphöra. Beslut om upphörande fattas av rätten eller av överförmyndaren beroende på för vilken situation god man har förordnats, se vidare 11 kap. 19 § FB.

Den fortsatta framställningen behandlar, där inget annat anges, det vanligaste fallet som bankerna möter då en god man förordnats för en enskild, nämligen de fall då den enskilde på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, (11 kap. 4 § FB). God man för omyndig behandlas i avsnitt 1.4, 1.6 samt 4.5 ovan.

6.1 Den enskildes rättshandlingsförmåga när en god man har utsetts för en vuxen person

Att en enskild person får en god man innebär inte att denne förlorar sin rättshandlingsförmåga. Den enskilde rättshandlar och råder över sin egendom på vanligt sätt. Den gode mannens uppdrag är att bistå och skydda den enskildes intressen i samband med exempelvis hantering av dennes tillgångar. Den enskilde kan upphäva eller ändra den gode mannens dispositioner och varken den gode mannen eller överförmyndaren kan hos banken begära att den enskildes konton ska spärras mot uttag av denne.

När den gode mannen agerar för den enskildes räkning ska den enskilde lämna sitt samtycke till den gode mannens åtgärder. För vissa åtgärder för den enskildes räkning krävs också överförmyndarens samtycke, se vidare avsnitt 6.3. För rättshandlingar som hör till den dagliga hushållningen behöver den enskilde inte lämna något uttryckligt samtycke (till exempel genom att denne muntligen per telefon samtycker eller att det finns en handling som styrker dennes samtycke). För dessa rättshandlingar av den gode mannen antas (presumeras) ett samtycke föreligga av den enskilde. Banken får således i dessa situationer utgå från att samtycke finns, se avsnitt 6.2. Vad som avses med uttrycket ”den dagliga hushållningen” exemplifieras i förarbetena till lagen med normala inköp av livsmedel och kläder m.m. och även andra regelbundna betalningar som följer med ett hushåll, till exempel hyresbetalningar och andra löpande räkningar.

Vanligtvis använder den gode mannen ett fritt konto för den dagliga hushållningen medan övriga konton är försedda med så kallad överförmyndarspär.

För åtgärder som faller utanför den dagliga hushållningen krävs att den enskilde ger sitt uttryckliga samtycke till åtgärden. Ett uttryckligt samtycke av den enskilde kan i vissa fall ersättas av ett intyg av läkare eller annan med erforderlig kompetens (till exempel sjuksköterska eller ansvarig på ett äldreboende) eller en annan utredning som visar att den enskilde inte kan lämna sitt samtycke.

När vi i den fortsatta framställningen refererar till samtycke av den enskilde menar vi det uttryckliga samtycket och inte det presumerade samtycket för den dagliga hushållningen. Det bör observeras att den enskildes samtycke aldrig kan ersättas av ett samtycke av överförmyndaren.

Fullmakt

En god man kan som huvudregel inte utan den enskildes samtycke återkalla en av den enskilde lämnad fullmakt. Den gode mannen torde dock, inom ramen för sin omsorgsplikt, ha rätt att återkalla en av den enskilde utställd fullmakt utan den enskildes samtycke om det föreligger välgrundade misstankar om att fullmäktigen missbrukar fullmakten och åsamkar den enskilde ekonomisk skada genom att exempelvis själv tillägna sig uttagna medel. En sådan åtgärd av den gode mannen kräver att ett läkarintyg eller motsvarande handling visas upp eller en annan utredning som visar att den enskilde inte kan ge sitt uttryckliga samtycke till åtgärden.

En god man kan för enstaka transaktioner eller under en mycket begränsad tidsperiod utfärda fullmakt för någon annan att i den gode mannens ställe agera för den enskildes räkning inom ramen för den gode mannens förordnande.

Banken kan i vissa fall ställas inför det faktum att den gode mannen har försetts med en fullmakt av den enskilde. Det bör observeras att bestämmelserna om fullmakt i avtalslagen och reglerna om behörighet som följer med ett godmanskap enligt föräldrabalken kan kollidera och de bakomliggande syftena i lagstiftningarna är inte helt synkroniserade.

Dokumentation

Tingsrätten beslutar om anordnande av godmanskap och förordnar i samband därmed god man (11 kap. 4 § FB). Vid byte av god mannen beslutar överförmyndaren om entledigande och förordnande av en ny god man.

Behörig domstol i frågor som gäller godmanskap är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol. För svenska medborgare som saknar hemvist i Sverige är Stockholms tingsrätt behörig domstol (11 kap. 25 § FB). Varje överförmyndare för register över gode män (16 kap. 12 § FB och 9-11 §§ förmyndarskapsförordningen). För att visa vem som är god man för den enskilde och på vilken grund godmanskapet är anordnat lämnar överförmyndaren på begäran utdrag ur registret ("Registerutdrag om godmanskap"). Av utdraget framgår också vad förordnandet omfattar samt eventuella begränsningar i förordnandet.

Den gode mannen styrker sin behörighet genom att visa upp ett sådant registerutdrag som nämns i föregående stycke eller genom att visa upp det förordnande som rätten beslutat om. Av denna handling ska framgå om det föreligger några inskränkningar i förordnandet, något som banken är skyldig att ta hänsyn till.

Även om det inte framgår av förordnandet omfattar den gode mannens uppdrag inte sådana tillgångar som ställts under så kallad särskild förvaltning (12 kap. 2 § FB), se kapitel 5 ovan.

6.2 Den gode mannens rättshandlingar vid förvaltning av den enskildes tillgångar

En rättshandling som en god man har företagit utanför sitt förordnande är inte bindande för den som förordnandet avser (den enskilde) (11 kap. 5 § 1 st. FB).

Den gode mannen får företräda den enskilde inom ramen för sitt förordnande endast om han har den enskildes samtycke till rättshandlingen, annars är den inte bindande för den enskilde. Samtycke krävs dock inte om den enskilde på grund av sitt tillstånd varit ur stånd att ge uttryck för sin mening (till exempel demens) eller samtycke av annan orsak inte har kunnat inhämtas (11 kap. 5 § 1 st. FB). För att dokumentera att den enskilde varit ur stånd att ge sitt samtycke bör den gode mannen uppvisa ett läkarintyg eller motsvarande handling (till exempel intyg från omsorgs- eller vårdpersonal) eller en annan utredning som visar att den enskilde inte kan lämna sitt uttryckliga samtycke. Om en rättshandling som en god man har företagit inte blir bindande enligt 11 kap. 5 § FB, är den gode mannen skyldig att ersätta godtroende tredje man skada som denne har tillfogats. Detta gäller dock inte, om rättshandlingen saknar bindande verkan mot den vars räkning den har företagits till följd av någon särskild omständighet, som den gode mannen inte kände till och

som tredje man inte med fog kunde förutsätta att den gode mannen skulle känna till (11 kap. 6 § FB).

Vid rättshandlingar som hör till den dagliga hushållningen får man utgå från att samtycke finns (presumtion), om inte den enskilde dessförinnan har gett uttryck för annat till den som rättshandlingen riktar sig mot. Om det till exempel är en bank som är motpart måste den enskilde till banken ha gett uttryck för att det presumerade samtycket inte ska gälla (11 kap. 5 § 2 st. FB). Vad som avses med uttrycket "den dagliga hushållningen" exemplifieras i förarbetena till lagen med normala inköp av livsmedel och kläder m.m. och även andra regelbundna betalningar som följer med ett hushåll, till exempel hyresbetalningar. Regeln täcker också bankuttag och överföringsuppdrag m.m. som utgör led i sådana betalningar¹⁷. Även öppnande av till exempel ett inlåningskonto torde räknas som en rättshandling som inte kräver den enskildes samtycke. Se mer om bankkonto nedan.

6.2.1 Hantering av bankkonton samt byte av bank

I samband med att en god man har förordnats för en enskild, ska den enskildes bankkonton spärras för den gode mannens uttag och uttag från kontona endast medges den gode mannen om det föreligger samtycke från överförmyndaren (14 kap. 8 § 1 st. FB), s.k. överförmyndarspär. Dock krävs inte överförmyndarens samtycke för uttag från konto med pengar som behöver hållas tillgängliga för transaktioner för den dagliga hushållningen för den enskilde och som därför inte är överförmyndarspär (14 kap. 8 § 2 st. 2 p. FB). Om det behövs för att trygga förvaltningen får överförmyndaren även begränsa uttag av medel som behövs för den dagliga hushållningen (14 kap. 21 § FB). Om medel saknas på det konto som används för transaktioner för den löpande hushållningen (det fria kontot) krävs samtycke från överförmyndaren för att få lov att överföra pengar från ett annat konto till det fria kontot. Det är alltid banken som rent tekniskt spärrar kontona på, i förekommande fall, begäran av överförmyndaren. Det bör observeras att den enskilde själv, utan överförmyndarens samtycke, har rätt att göra uttag från sina egna konton, oavsett om de är spärrade eller ej.

Till transaktioner som rör den dagliga hushållningen räknas att den gode mannen kan lämna uppdrag om automatiska överföringar från ett inte överförmyndarspär konto (fritt konto) för sådana utgifter som hör till den dagliga hushållningen. Dock räknas inte till exempel köp av fondandelar till rättshandlingar som hör till den dagliga hushållningen. En dylik handling kräver den enskildes samtycke eller uppvisande av läkarintyg eller motsvarande handling eller annan utredning som visar att den enskilde inte kan lämna sitt uttryckliga samtycke av skäl som framgår ovan.

Den gode mannen kan också lämna uppdrag om överföringar från det fria kontot till överförmyndarspärade konton utan den enskildes samtycke, eftersom medlen därmed undandras den gode mannens möjligheter att förfoga över dem.

Gode män ska se till att pengar och värdepapper som tillhör den enskilde förvaras så att de inte sammanblandas med tillgångar som ställföreträdaren annars förvaltar (12 kap. 6 § FB). En god man får således inte sammanblanda den enskildes tillgångar med sina egna.

Den enskildes samtycke behövs inte vid öppnande eller avslutande av bankkonto som används eller har använts för löpande transaktioner inom ramen för den dagliga hushållningen, eller vid öppnande av överförmyndarspärat bankkonto, till exempel ett sparkonto.

Samtycke av den enskilde alternativt läkarintyg eller motsvarande handling eller annan utredning som visar att samtycke inte kan erhållas av den enskilde bör däremot krävas vid byte av bank för den enskilde. Enligt en bankgemensam överenskommelse ska övertagande bank ansvara för att dylikt finns.

Det bör observeras att samtycke från den enskilde eller läkarintyg eller motsvarande handling eller annan utredning som visar att den enskilde inte kan lämna samtycke aldrig kan ersättas av ett beslut/samtycke av överförmyndaren.

6.2.2 Hantering av kapitalförsäkring

Återköp av kapitalförsäkring kan ske på villkor att den enskilde ger sitt samtycke eller genom uppvisande av läkarintyg eller motsvarande handling eller annan utredning som visar att den enskilde inte kan lämna sitt uttryckliga samtycke.

6.2.3 God mans tillträde till den enskildes bankfack

Den gode mannen ska i samband med att godmanskapet inleds upprätta en förteckning över den egendom som den gode mannen förvaltar för den enskildes räkning för att sedan inom två månader ge in den till överförmyndaren, 14 kap 1 § FB. Om upprättandet av en sådan förteckning förutsätter ett tillträde till den enskildes bankfack får sådant tillträde ske om den enskilde samtycker till detta. Ett samtycke kan ersättas av ett läkarintyg eller motsvarande handling av till exempel vård- eller omsorgspersonal eller annan utredning som visar att samtycke inte kan erhållas av den enskilde. Om samtycket från den enskilde ersätts av ett läkarintyg eller motsvarande ska vid den gode mannens första tillträde till bankfacket som regel en banktjänsteman delta och en förteckning över innehållet i bankfacket upprättas.

¹⁷ Prop. 1987/88:124 s 165 ff.

Om det vid en genomgång av facket påträffas egendom ska den gode mannen vidta följande åtgärder:

- Pengar ska sättas in på ett räntebärande konto som är överförmyndarspärret (14 kap. 6 § föräldrabalken)
- Pengar kan även överföras till konto hos ett värdepappersföretag (se punkt 6.3 nedan).
- Värdepapper ska lämnas för förvaltning hos bank
- Andra originalhandlingar som inte behövs för den dagliga hushållningen, såsom exempelvis ett testamente, ska läggas tillbaka i bankfacket.

Det ankommer inte på banken att säkerställa att den gode mannen fullgör sina åligganden.

Föräldrabalken innehåller inga regler som, utöver kravet på den enskildes samtycke alternativt styrkandet av att sådant inte kan inhämtas, begränsar den gode mannens möjligheter att bereda sig tillträde till den enskildes bankfack. Den gode mannen är istället skyldig att i sin hantering av egendom förvarad i bankfack iakttä den omsorgsplikt som denne har att iakttä beträffande all den enskildes egendom i övrigt i enlighet med 12 kap 3 § FB.

En del banker har i sina avtal om bankfack, i sina allmänna förutsättningar för att tillhandahålla bankfack eller i sin hantering av dessa, begränsat den gode mannens möjligheter till ytterligare tillträde sedan bankfacket inventerats och förtecknats. Begränsningen i dessa fall vilar på avtalsmässig grund.

Om den gode mannen innehar en fullmakt från den enskilde som ger den gode mannen rätt till tillträde till bankfacket uppträder den gode mannen i egenskap av fullmäktig, och inte i enlighet med den behörighet som följer av godmanskapet. Andra bestämmelser styr behörigheten för den som innehar fullmakt. Dessa regler berörs inte här.

6.2.4 Den gode mannens möjligheter att öppna ett nytt bankfack

En god man kan för den enskildes räkning träffa avtal om bankfack. Om nycklar till ett sådant bankfack inte ska lämnas till den enskilde, och denne således rent praktiskt blir avskuren från möjligheten att själv förfoga över den egendom som förvaras i bankfacket, krävs för avtalets ingående den enskildes samtycke eller ett läkarintyg eller motsvarande intyg eller annan utredning som visar att samtycke inte kan erhållas.

Några regler som begränsar gode mannens tillträde till bankfacket finns inte i föräldrabalken förutom kravet på den enskildes samtycke eller att det visas att sådant inte kan inhämtas. En del banker betraktar dock på avtalsmässig grund den gode mannens möjligheter till tillträde som begränsade (se ovan).

6.2.5 Servicefack

Servicefack hos bankerna följer lite andra rutiner jämfört med bankfack. Till skillnad mot bankfack sker tillträde till servicefack utan manuell kontroll från bankernas sida. Tillträde sker genom att den enskilde eller gode mannen drar ett särskilt kort i en kortläsare och anger en kod. Kontrollåset öppnas och den enskilde eller gode mannen kan sedan med en särskild nyckel låsa upp facket. Tillträde till servicefack sker således utan bankens aktiva medverkan. Någon kontroll av gode mannens rätt till tillträde enligt de allmänna befohensreglerna för gode män kan i sådana fall inte göras. Istället blir en sådan åtgärd något gode mannen har att redovisa och svara för vid överförmyndarens tillsyn över dennes förvaltning av den enskildes rätt.

Möjligheterna för en god man att kunna träffa avtal om servicefack för den enskilde är ofta begränsade hos bankerna.

6.2.6 Avslut av bankfack och servicefack

Vid avslutande av bankfack eller servicefack på den gode mannens begäran kräver bankerna i regel samtycke av den enskilde då detta vanligtvis inte kan anses utgöra en åtgärd som ingår i den dagliga hushållningen. Ett samtycke kan ersättas av ett läkarintyg eller motsvarande handling av till exempel vård- eller omsorgspersonal eller annan utredning som visar att samtycke inte kan erhållas av den enskilde. Om samtycket från den enskilde ersätts av ett läkarintyg eller motsvarande ska som regel banktjänsteman delta och förteckning över innehållet i bankfacket upprättas innan avslut.

En del banker har i sina avtal om bank- och servicefack, i sina allmänna förutsättningar för att tillhandahålla sådana fack eller i sin hantering av dessa, begränsat den gode mannens möjligheter att avsluta avtalsförhållandet rörande facket. Begränsningen i dessa fall vilar på avtalsmässig grund.

I de fall banken åberopar sin avtalsenliga rätt till uppsägning av fackavtalet upphör avtalsförhållandet oberoende av den enskildes eller den gode mannens inställning. Den skyldighet som i en sådan situation åvilar fackinnehavaren att utrymma facket fullgörs i dessa fall av den enskilde eller den gode mannen oberoende av varandra. Vid den gode mannens medverkan krävs i regel samtycke av den enskilde. Om samtycke från den enskilde ersätts av ett läkarintyg eller motsvarande ska som regel en banktjänsteman delta och en förteckning över innehållet i facket upprättas innan avslut.

Den gode mannen har i det fall denne själv utrymmer facket en direkt skyldighet att tillvarata den enskildes intressen enligt 12 kap 3 § FB. Av den bestämmelsen får anses följa att den gode mannen ska tillse att handlingar och föremål av särskilt skyddsintresse, till exempel den

enskildes testamente, därefter erhåller en betryggande alternativ förvaring. Någon laggrundad skyldighet för banken att vidta några åtgärder för detta finns dock inte.

Vid byte av storlek på bankfack inom samma bank

krävs vanligtvis inte något samtycke av den enskilde. Överflyttningen av innehållet i bankfacket bör i dessa fall ombesörjas av bankpersonal på begäran av och tillsammans med den gode mannen.

6.2.7 Kort eller kontanter?

Kontanhanteringen på många bankkontor försvinner successivt. I flera banker finns produkter som innebär att man erbjuder gode män att teckna särskilda kortavtal som ger den gode mannen rätt att ta ut den enskildes medel från det fria kontot. Kortavtalen innebär att den gode mannen står risken för eventuella förluster.

6.2.8 Internetbank

En god man får inte använda den enskildes internetbank med tillhörande koder. Avtalet om internetbank är personligt. I flera banker finns dock en möjlighet för den gode mannen att via sin egen internetbank få tillgång till den enskildes bankkonto för den dagliga hushållningen. Den gode mannen kan därmed betala löpande räkningar, m.m. på elektronisk väg.

6.3 Samtycke från överförmyndaren för viss förvaltningsåtgärd

Den gode mannen kan, som framgått ovan, med den enskildes samtycke (uttryckligen eller med stöd av ett läkarintyg eller motsvarande handling eller särskild

utredning som visar att samtycke inte kan erhållas) företa en rad förvaltningsåtgärder. För vissa åtgärder krävs dock enligt lagen ett uttryckligt samtycke även av överförmyndaren. Detta gäller exempelvis vid placeringar av olika slag såsom till exempel placering i aktier eller köp av fastighet. Enligt 16 kap. 9 § FB ska överförmyndaren, innan denne tar ställning till om samtycke ska ges till en förvaltningsåtgärd av större vikt (till exempel köp av fastighet), bereda den enskilde samt dennes nära anhöriga tillfälle att yttra sig, om det kan ske utan avsevärd tidsförlust.

Det bör observeras att det endast är den gode mannen som får begära samtycke av överförmyndaren (20 kap. 4 § FB).

Bankmedel med så kallad överförmyndarspärr

Pengar som har satts in hos bank eller kreditmarknadsföretag får tas ut endast efter samtycke från överförmyndaren (överförmyndarspärret konto), 14 kap. 8 § 1 st. FB. Samtycke krävs dock inte vid uttag av ränta som är upplupen under innevarande och föregående år eller uttag av pengar för den dagliga hushållningen (14 kap. 8 § 2 st.

2 FB), se ovan under 6.2.1. Överförmyndaren får dock, om det behövs för att trygga förvaltningen, till exempel begränsa möjligheten att ta ut pengar på konto för den dagliga hushållningen (14 kap. 21 § FB).

Härutöver gäller att vissa tillgångar dessutom alltid måste sättas in direkt på konton med så kallad överförmyndarspärr (16 kap. 11 §). Detta avser pengar eller tillgångar med ett värde som överstiger ett prisbasbelopp och som erhållits genom arv eller testamente m.m.

Samtycke av överförmyndaren krävs dock inte när pengar förs över mellan spärrade konton inom en och samma bank eller om två banker sinsemellan för över pengar från den ena bankens spärrade konto till den andra bankens spärrade konto. Kontots karaktär spelar ingen roll (spar-konto eller annat slags konto), så länge det skyddsvärda intresset bakom reglerna om spärrade konton säkerställs genom att den gode mannen inte får lyfta den enskildes medel.

Placeringar

Enligt 14 kap. 6 § FB krävs överförmyndarens samtycke för att den enskildes tillgångar ska få placeras i aktier eller i övrigt. Den gode mannen får emellertid utan överförmyndarens samtycke placera den enskildes tillgångar i viss typ av egendom enligt 14 kap. 5 § FB, se nästa stycke. Det ska dock påpekas att om medel finns på spärrat bankkonto krävs överförmyndarens tillstånd för uttag även om placering enligt nedan får göras utan överförmyndarens samtycke.

Den gode mannen får utan samtycke av överförmyndaren placera den enskildes tillgångar i

- 1. skuldförbindelser som har utfärdats eller garanterats av stat eller kommun,
- 2. skuldförbindelser som har utfärdats av Svenska Skeppshypotekskassan eller av en bank eller av ett kreditmarknadsföretag enligt lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse eller av ett utländskt bankföretag eller ett annat utländskt kreditinstitut som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för banker eller andra kreditinstitut här i landet, med undantag för förlagsbevis eller andra skuldförbindelser som medför rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare, eller
- 3. andelar i en värdepappersfond som avses i lagen (2004:46) om värdepappersfonder eller i ett utländskt fondföretag som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för värdepappersfonder här i landet. Information kring om placeringen faller in under denna punkt bör kunna tillhandahållas av banken eller värdepappersinstitutet i fråga.

18 En sparform med särskilda skatteregler som infördes den 1 januari 2012. Se mer om skattereglerna på Skatteverkets hemsida www.skatteverket.se.

Vid placeringar på så kallat investeringssparkonto (ISK)¹⁸ gäller att placering i andelar i värdepappersfond inte enligt FB:s regler kräver överförmyndarens samtycke. Däremot krävs samtycke från överförmyndaren om placeringen på ISK görs i aktier, se ovan.

Den enskildes tillgångar får vidare utan överförmyndarens samtycke lånas ut mot säkerhet av panträtt på grundval av inteckning i fast egendom inom sextio procent av det senast fastställda taxeringsvärdet (14 kap. 5 § FB).

Medel som inte placeras enligt föregående stycke och inte heller omedelbart behöver användas ska göras räntebärande genom att sättas in hos bank på överförmyndarsparrat konto (14 kap. 7 § FB).

Enligt 14 kap. 7 § 2 st. FB får dock pengar i vissa fall också föras över till ett konto hos ett värdepappersföretag, även om någon ränta inte är avtalad. Av förarbetena till bestämmelsen, som gäller från den 1 januari 2009, framgår att pengar tillfälligt kan placeras på detta sätt och att det ska ske i syfte att användas för att köpa in värdepapper.¹⁹

Notera att köp av aktier kräver överförmyndarens samtycke, men att det trots det är tillåtet att placera pengarna på ett likvidkonto hos ett värdepappersbolag i syfte att, sedan tillstånd inhämtats, köpa aktier.

Försäkringar

Överförmyndarens samtycke krävs för att den gode mannen för den enskildes räkning ska få teckna pensions- eller kapitalförsäkring (jfr 14 kap. 6 § FB). Den gode mannen kan dock inte upprätta, komplettera eller ändra ett förmånstagarförordnande för den enskildes räkning.

Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt

Beträffande fast egendom/tomträtt/bostadsrätt gäller bland annat följande. Överförmyndarens samtycke krävs för förvärv eller avyttring av sådan egendom och för att ta ut pantbrev samt låta inteckna till exempel fast egendom och tomträtt (14 kap. 11 § FB).

Upptagande av lån m.m.

Överförmyndarens samtycke krävs för att den gode mannen för den enskildes räkning ska få uppta lån eller företa någon annan rättshandling som innebär att den enskilde sätts i skuld²⁰, ingå borgensförbindelse eller ställa den enskildes egendom som säkerhet för dennes eller annans förbindelse (14 kap. 13 § FB)

Om en god man har ingått ett avtal som innebär skuldsättning för den enskilde, får motparten inte frånträda avtalet under den tidsfrist om en månad som gäller för inhämtande av överförmyndarens samtycke. Lämnar överförmyndaren inte sitt samtycke får motparten frånträda avtalet. Oaktat detta kan motparten aldrig frånträ-

da avtalet när det väl har blivit fullgjort. Har skulden väl betalats bör alltså inte avtalets giltighet kunna angripas. (12 kap. 10 § FB). Detta kan exempelvis vara fallet när en kredit med kort löptid medgivits.

I förarbetena påpekas att det finns anledning att uppmärksamma att det beträffande vuxna som har förvaltare eller god man kan finnas större behov än när det gäller barn att ta del av varor och tjänster som kan erhållas på kredit. Överförmyndare kan därför ha anledning att vara mindre restriktiva i sin hållning i dessa fall.²¹

6.4 Den gode mannens dödsfall eller konkurs

Om den gode mannen dör, ska dödsboet svara för att den enskildes egendom redovisas och åtgärder vid förvaltningens upphörande vidtas enligt bestämmelserna i 14 kap. FB (bland annat sluträkning till överförmyndaren, m.m.). Försätts ställföreträdaren i konkurs, ska konkursförvaltaren fullgöra dessa uppgifter. Jfr. 14 kap. 24 § FB. För att kunna fullgöra dessa uppgifter har dödsboet eller konkursboet rätt att från banken erhålla den information som erfordras. Se även avsnitt 9.

6.5 Fullmakt

Ett alternativ till att godmanskap enligt 11 kap. 4 § FB eller annat ställföreträdarskap anordnas för en vuxen person kan vara att den som har behov av hjälp att hantera sina ekonomiska angelägenheter förser en anhörig eller annan person med fullmakt att bistå med sådan hjälp. Finansiella institut måste ofta hantera situationer där personer representeras genom fullmakt.

Fullmakt innebär en rätt att företräda annan. De rättshandlingar som fullmaktstagaren företar blir bindande för den enskilde, med vissa undantag. Rättshandlingen gäller inte om fullmaktstagaren går utanför de gränser som anges i fullmakten (den så kallade behörigheten). I vissa fall gäller inte heller rättshandlingen om fullmaktstagaren håller sig inom fullmaktens gränser men bryter mot anvisningar från den enskilde (den så kallade befogenheten). Ett exempel på när brott mot befogenheten gör avtalet ogiltigt är om någon fått fullmakt att köpa något till ett visst pris, köper föremålet till ett avsevärt högre pris och säljaren vet om att priset är högre än vad den enskilde medgett. Fullmäktig som uppger sig ha fullmakt för annan men inte kan styrka detta blir skadeståndsskyldig mot godtroende tredje man.

6.6 Sekretess

En kund i ett finansinstitut har alltid rätt att få information från institutet om sina ekonomiska förhållanden. Detta gäller även om kunden företräds av en god man. Se avsnitt 6.4 ovan beträffande rätt för den gode mannens dödsbo eller konkursbo att erhålla information från banken.

¹⁹ Prop. 2007/08:150, s. 65.

²⁰ Lagändring den 1 januari 2009 med innebörd att "ingå skuldförbindelse" ersatts av "företa någon annan rättshandling som innebär att den enskilde sätts i skuld".

²¹ Prop. 2007/08:150 s 50.

7. Förvaltarskap

För myndig person som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande är ur stånd att vårda sig eller sin egendom och ett godmanskap inte är tillräckligt, kan förvaltarskap anordnas, 11 kap. 7 § FB.

Dokumentation

Tingsrätten beslutar om anordnande av förvaltarskap. Vid byte av förvaltare fattar överförmyndaren beslut om ny förvaltare. Förvaltaruppdraget ska anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall. Rätten får överlåta till överförmyndaren att närmare bestämma omfattningen av ett förvaltarskap, 11 kap. 7 § FB.

Behörig domstol i frågor om förvaltare är tingsrätten i den ort där den enskilde är folkbokförd. Om den enskilde inte är folkbokförd i Sverige, är tingsrätten i den ort där den enskilde vistas behörig domstol. För en svensk medborgare som saknar hemvist i Sverige är Stockholms tingsrätt behörig domstol, 11 kap. 25 § FB.

Rätten kungör beslut om anordnande eller upphörande av förvaltarskap i Post- och Inrikes Tidningar, 11 kap. 27 § FB.

Varje överförmyndare för register över förordnade förvaltare (16 kap. 12 § FB och 9-11 §§ förmyndarskapsförordningen). För att visa vem som är förvaltare för den enskilde och på vilken grund förvaltarskapet vilar lämnar överförmyndaren på begäran utdrag ur registret ("Registerutdrag om ställföreträdarskap"). Av utdraget framgår också vad förordnandet omfattar samt eventuella begränsningar i förordnandet.

Förvaltaren styrker sin behörighet genom att förete ett sådant registerutdrag som nämns i föregående stycke. Förvaltaren kan också uppvisa ett aktuellt beslut från rätten vari förordnandet framgår. Vid behov av kontroll av behörighet kan överförmyndaren kontaktas.

Även om det inte framgår av förordnandet omfattar förvaltarens uppdrag inte sådana tillgångar som ställts under så kallad särskild förvaltning (12 kap. 2 § FB), se ovan kapitel 5.

7.1 Den enskildes rättshandlingar

Huvudregeln är att det är förvaltaren som agerar för den enskildes räkning inom ramen för sitt förordnande. Till skillnad från ett godmanskap förlorar den enskilde sin rättshandlingsförmåga inom förvaltarskapets omfattning. Men den enskilde kan med förvaltarens samtycke själv få företa rättshandling i en angelägenhet som omfattas av

förordnandet. Det är vanligt att förvaltaren öppnar ett konto som den enskilde själv kan disponera. Förvaltaren kan också teckna kortavtal kopplat till sådant konto. En rättshandling som företas av den enskilde utan förvaltarens samtycke blir ogiltig (11 kap. 10 § FB).

Trots att det föreligger ett förvaltarförordnande har den enskilde rätt att exempelvis föfoga över pengar som han eller hon har tjänat på eget arbete. Enligt 11 kap. 8 § FB får den enskilde, oaktat förvaltarförordnandet, själv

- 1. sluta avtal om arbete,
- 2. föfoga över vad han/hon genom eget arbete har förvärvat efter det att förvaltare har förordnats, liksom avkastning av sådan egendom och vad som har trätt i egendomens ställe, samt
- 3. föfoga över vad han/hon efter det att förvaltare förordnats får genom gåva, testamente eller förmåns-tagarförordnande vid försäkring eller pensions-sparande enligt lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande under villkor att egendomen inte ska omfattas av förvaltarens rådgighet.

Rätten kan dock, om det finns särskilda skäl, föreskriva att förvaltaruppdraget ska omfatta även förhållanden som avses i föregående stycke (11 kap. 8 § FB).

Den enskilde har rätt att själv öppna konto i finansiellt institut för medel som avses i punkt 2 och 3 ovan.

Den som har förvaltare är inte behörig att själv företa rättshandling för annans räkning (11 kap. 9 § FB).

Sekretess

En kund i ett finansinstitut har i princip alltid rätt att få information från institutet om sina ekonomiska förhållanden. Detta gäller även om kunden företräds av en förvaltare. Banksekretessen gäller således inte mot den enskilde själv.

Fullmakt

Enligt 22 § avtalslagen (1915:218) gäller att om fullmaktsgivaren får en förvaltare enligt föräldrabalken, har en rättshandling som fullmäktigen företar och som omfattas av förvaltarens uppdrag inte större verkan än den skulle ha haft, om fullmaktsgivaren själv hade företagit rättshandlingen. Verkan av fullmakten blir alltså inte större än om fullmaktsgivaren själv rättshandlat. En fullmakt inom området för förvaltarens uppdrag blir med andra ord ogiltig direkt när förvaltaren förordnats. Jfr dock ovan vad den enskilde, oaktat förvaltarförordnandet, själv får göra. Verkan av fullmäktigens handlande blir alltså aldrig beroende av tredje mans goda eller onda tro.

7.2 Förvaltarens rättshandlingar

Utan samtycke

Vid förvaltarskap har förvaltaren ensam rådighet över de angelägenheter som omfattas av förordnandet, jämför dock avsnitt 7.1 ovan. Det framgår av förordnandet eller av överförmyndarens beslut om förvaltarskapet är begränsat på visst sätt. Ett förvaltarskap kan vara begränsat till att avse förvaltning av viss egendom, angelägenhet eller egendom överstigande visst värde (11 kap. 7-9 §§ FB). Den enskilde är inte bunden av rättshandlingar som en förvaltare företagit utanför sitt förordnande. En förvaltare som handlar utanför sin behörighet är skadeståndsskyldig gentemot godtroende tredje man (11 kap. 11 § FB).

Samtycke från överförmyndaren

Överförmyndarens samtycke krävs för vissa åtgärder beträffande den enskildes egendom. Det är endast förvaltaren som får begära överförmyndarens samtycke, 20 kap. 4 § FB.

Bankmedel

Det ska poängteras att bankmedel normalt ska vara placerade på ett överförmyndarspärtrat konto. Uttag för annat än för den dagliga hushållningen kräver således överförmyndarens samtycke. Samtycke krävs dock inte vid uttag av ränta som är upplupen under innevarande och föregående år eller pengar som behöver hållas tillgängliga för den enskildes uppehälle eller vården av hans/hennes egendom om det av förvaltaren vid insättningen gjorts förbehåll om att de får tas ut utan överförmyndarens samtycke (14 kap. 8 § FB). Om det behövs för att trygga förvaltningen får överförmyndaren ytterligare begränsa möjligheten att ta ut pengar (14 kap. 21 § FB).

Kort eller kontanter?

Kontanthanteringen på många bankkontor försvinner successivt. I flera banker finns produkter som innebär att man erbjuder förvaltare att teckna särskilda kortavtal som ger förvaltaren rätt att ta ut den enskildes medel från det fria kontot. Kortavtalen innebär att förvaltaren står risken för eventuella förluster.

Internetbank

En förvaltare får inte använda den enskildes internetbank med tillhörande koder. Avtalet om internetbank är personligt. I flera banker finns dock en möjlighet för förvaltaren att via sin egen internetbank få tillgång till den enskildes bankkonto för den dagliga hushållningen. Förvaltaren kan därmed betala löpande räkningar, m.m. på elektronisk väg.

Placeringar

Enligt 14 kap. 6 § FB krävs överförmyndarens samtycke

för att den enskildes tillgångar ska få placeras till exempel i aktier eller försäkring. Förvaltaren får emellertid utan överförmyndarens samtycke placera den enskildes tillgångar i viss typ av egendom enligt 14 kap. 5 § FB, se nästa stycke. Det ska dock påpekas att om medel finns på spärrat bankkonto överförmyndarens tillstånd alltid krävs för uttag även om placering enligt nedan får göras utan överförmyndarens samtycke.

Den enskildes tillgångar får av förvaltaren utan samtycke av överförmyndaren placeras i

- 1. skuldförbindelser som har utfärdats eller garanterats av stat eller kommun (14 kap. 5 § 1 st. FB),
- 2. skuldförbindelser som har utfärdats av Svenska Skeppshypotekskassan eller av en bank eller av ett kreditmarknadsföretag enligt lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse eller av ett utländskt bankföretag eller ett annat utländskt kreditinstitut som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för banker eller andra kreditinstitut här i landet, med undantag för förlagsbevis eller andra skuldförbindelser som medför rätt till betalning först efter utfärdarens övriga fordringsägare, (14 kap. 5 § 1 st. FB), eller
- 3. andelar i en värdepappersfond som avses i lagen (2004:46) om investeringsfonder eller i ett utländskt fondföretag som är underkastat en offentlig reglering som väsentligen stämmer överens med den som gäller för värdepappersfonder här i landet, (14 kap. 5 § 1 st. FB),
- 4. utlåning mot säkerhet av panträtt på grundval av inteckning i fast egendom inom sextio procent av det senast fastställda taxeringsvärdet, (14 kap. 5 § 2 st. FB).

Information kring om placeringen faller in under punkt 3 ovan bör kunna tillhandahållas av banken eller värdepappersinstitutet i fråga.

Vid placeringar på så kallat investeringssparkonto (ISK)²² gäller att placering i andelar i värdepappersfond inte enligt FB:s regler kräver överförmyndarens samtycke. Däremot krävs samtycke från överförmyndaren om placeringen på ISK görs i aktier, se ovan.

Medel som inte placeras enligt föregående stycke och inte heller omedelbart behöver användas ska göras räntebärande genom att sättas in hos bank på överförmyndarspärtrat konto (14 kap. 7 § FB). Enligt 14 kap. 7 § FB får dock pengar i vissa fall också föras över till ett konto hos ett värdepappersbolag, även om någon ränta inte är avtalad. Av förarbetena framgår att pengar tillfälligt kan placeras på detta sätt och att det ska ske i syfte att användas för att köpa in värdepapper²³.

²² En sparform med särskilda skatteregler som infördes den 1 januari 2012. Se mer om skattereglerna på Skatteverkets hemsida www.skatteverket.se.

²³ Prop. 2007/08:150 s 65

Försäkringar

Överförmyndarens samtycke krävs för att förvaltaren för den enskildes räkning även ska få teckna pensions- eller kapitalförsäkring (jfr 14 kap. 6 § FB). Förvaltaren kan dock inte upprätta, komplettera eller ändra ett förmånstagarförordnande för den enskildes räkning.

Återköp av ej överförmyndarspärрад kapitalförsäkring, det vill säga uttag helt eller delvis av försäkringen före försäkringens utgång, kräver inte samtycke från överförmyndaren.

Fast egendom/tomträtt/bostadsrätt

Beträffande fast egendom/tomträtt/bostadsrätt gäller bland annat följande. Överförmyndarens samtycke krävs för förvärv eller avyttring av sådan egendom och för att låta inteckna fast egendom och tomträtt. (14 kap. 11 § FB)

Upptagande av lån m.m.

Överförmyndarens samtycke krävs för att förvaltaren för den enskildes räkning ska få uppta lån, eller företa någon annan rättshandling som innebär att den enskilde sätts i skuld²⁴, ingå borgensförbindelse eller ställa den enskildes egendom som säkerhet för dennes eller annans förbindelse. (14 kap. 13 § FB). Avtalet anses ändå giltigt om överförmyndaren i efterhand har gett sitt samtycke, med en tidsfrist om en månad för ansökan, eller om avtalet blivit fullgjort (12 kap. 10 § FB). Detta kan exempelvis vara fallet när en kredit med kort löptid medgivits.

Hantering av bankkonton samt byte av bank

Förvaltaren behöver inte inhämta den enskildes samtycke för att öppna konto för ändamål som ligger inom förvaltarens verksamhet. Samtycke krävs inte heller för byte av bank.

Bankfack och servicefack

Om förordnandet gäller all den enskildes egendom äger förvaltaren ensamt tillträde till eventuellt bankfack. Om förordnandet till någon del är begränsat vad gäller den ekonomiska förvaltningen bör bankens personal följa med och upprätta protokoll över innehållet i bankfacket. Förvaltaren äger därvid rätt att ur bankfacket ta ut egendom som omfattas av förordnandet. Övrig egendom ska dock ligga kvar i bankfacket. Tillträde till servicefack sker med kort och nyckel, utan bankens medverkan.

Förvaltaren har rätt att såväl öppna som att avsluta ett bankfack. Uppsägning får dock endast ske om facket är tomt eller om förvaltaren har tömt det med stöd av sitt förordnande, jfr vad som sägs i föregående stycke. Förvaltaren har rätt att öppna och avsluta servicefack.

7.3 Förvaltarens dödsfall

Om förvaltaren dör, ska dödsboet svara för att den enskildes egendom redovisas och åtgärder vid förvaltningens upphörande vidtas enligt bestämmelserna i 14 kap. FB (upprättande av årsräkning till överförmyndaren, sluträkning till överförmyndaren, m.m.). Försätts ställföreträdaren i konkurs, ska konkursförvaltaren fullgöra dessa uppgifter. Jfr. 14 kap. 24 § FB. För att kunna fullgöra dessa uppgifter har dödsboet eller konkursboet rätt att från banken erhålla den information som erfordras. Se även avsnitt 9.

7.4. Sekretess

En kund i ett finansinstitut har alltid rätt att få information från institutet om sina ekonomiska förhållanden. Detta gäller även om kunden företräds av en förvaltare. Se avsnitt 7.3 ovan beträffande rätt för den gode mannens dödsbo eller konkursbo att erhålla information från banken.

²⁴ Lagändring som skedde den 1 januari 2009 med innebörden att orden "ingå skuldförbindelse" ersattes av "företa någon annan rättshandling som innebär att den enskilde sätts i skuld".

8. Den enskildes dödsfall

När den enskilde dör upphör per dödsdagen den gode mannens resp. förvaltarens uppdrag. Ett nytt regelsystem - det som gäller för dödsbo - tar istället vid.

Den gode mannen resp. förvaltaren har därför att per dödsdagen göra sluträkning över sin förvaltning samt att överlämna denna till överförmyndaren. Genom att godmanskapet/förvaltarens uppdrag upphör vid dödsdagen kan gode mannen/förvaltaren inte därefter vidta åtgärder som binder dödsboet eller fullfölja en före dödsfallet redan påbörjad transaktion till exempel en fastighetsöverlåtelse där köpebrev enligt köpekontraktet skulle ha utfärdats på en dag som nu infaller efter dödsfallet. I bankverksamheten måste detta upphörande av uppdraget observeras

så att gode mannens/förvaltarens instruktioner inte godtas för transaktioner efter dödsfallet. Om den gode mannen/förvaltaren inte är anhörig till den avlidne kan dock denne till dess att anhöriga påträffas överlämna räkningar som avser hyra, skatt och dylikt till banken som sedan gör utbetalning mot debitering av den avlidnes konto. När anhöriga påträffats ska den före detta gode mannen/förvaltaren överlämna sin förvaltning till dessa och redogöra för sina åtgärder för tiden efter dödsfallet. Saknar den avlidne anhöriga inträder Allmänna arvsfonden som arvinge. Ofta utses den gode mannen/förvaltaren att företräda Allmänna arvsfonden. Fondens angelägenheter handhas av Kammarkollegiet och den som utsetts till dess företrädare enligt ovan har därför att följa de instruktioner Kammarkollegiet lämnar

9. Bankens skyldighet att lämna ut information

En fundamental princip inom finanssektorn är den så kallade banksekretessen. Kärnan i banksekretessen, som finns reglerad i 1 kap. 10 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse, är att de uppgifter om kundernas ekonomiska och andra förhållanden som finns hos finansinstitut inte ska röjas obehörigen.

Bestämmelserna om sekretess har således det primära målet att värna de enskilda kunderna, vare sig de är privatpersoner eller företag. Banksekretessen kan emellertid brytas i olika situationer av olika skäl. Det kan exempelvis följa av lag att det finansiella institutet måste lämna ut information. Detta gäller till exempel myndigheters krav på information från de finansiella instituten. Upplysning om kunders förhållanden ska på begäran också lämnas ut till den eller dem som i egenskap av legala eller förordnade ställföreträdare eller representant har behörighet att företräda kunden. Nedan framgår några dylika situationer där de finansiella instituten måste lämna ut information för att ställföreträdaren i sin tur ska kunna uppfylla olika krav enligt lag.

9.1 Information till god man och förvaltare

God man/förvaltare är skyldig att inom två månader från förordnandet lämna en förteckning avgiven på heder och samvete till överförmyndaren över den egendom som förvaltas. Den gode mannen/förvaltaren har därför rätt att erhålla kontoutdrag och saldo-/årsbesked avseende den enskildes samtliga konton, såväl det fria kontot som överförmyndarspärade konton.

Om den gode mannen/förvaltaren lämnar en godtagbar förklaring kan banken lämna ut kontoutdrag och saldo-/årsbesked även avseende tiden före förordnandet. Godtagbara skäl till att lämna ut äldre uppgifter kan vara att dessa behövs för att gode mannen/förvaltaren ska kunna fullgöra deklARATIONSSKYLDIGHET för den enskildes räkning eller för att kontrollera betalningar som den enskilde har genomfört. Om det också finns skäl att anta att den enskilde, innan förordnandet, har lånat ut medel, har den gode mannen/förvaltaren rätt att från banken inhämta den information som krävs för att tillvarata den enskildes intresse i fordringsförhållandet.

Den gode mannens/förvaltarens dödsbo har rätt att erhålla information som erfordras för att kunna avge sådan årsräkning och sluträkning för den enskilde som avses i 14

kap. 15 och 18 §§ FB. Sluträkning ska, om en förordnad god mans eller förvaltares uppdrag har upphört, avges av den som frånträder uppdraget inom en månad till överförmyndaren beträffande egendom som har stått under hans eller hennes förvaltning. Sluträkningen ska innehålla en redogörelse för förvaltningen under det löpande året fram till dess att ställföreträdarskapet upphörde. Räkningen ska avges på heder och samvete. Om förfrågan om information kommer senare än en månad från det att uppdraget har upphört, ska information ändå lämnas ut.

9.2 Information till förordnad förmyndare och medförmyndare,

Förordnad förmyndare och medförmyndare är skyldig att inom två månader från förordnandet lämna en förteckning avgiven på heder och samvete till överförmyndaren över den egendom som förvaltas.

Uppgifter om tidigare och aktuella saldon på konton, depåer och andra engagemang med banken/värdepappersbolaget lämnas ut till förordnad förmyndare och medförmyndare under förutsättning att uppgiften omfattas av uppdraget.

9.3 Information till särskild förvaltare

Den särskilde förvaltaren har rätt att få uppgifter som avser den egendom denne förvaltar och avser den tid förvaltningen pågått. När sysslomannskapet upphör ska sysslomannen (särskild förvaltare) ha rätt att få ut information från finansinstitutet för att denne ska kunna fullgöra sin slutredovisning.

9.4 Information till överförmyndare

Banker är skyldiga att på begäran lämna ut uppgifter till överförmyndare (16 kap. 10 a § FB) som behövs för dennes tillsynsverksamhet. Den enskilde kan emellertid även ha andra finansiella tillgångar till exempel aktier, fondandelar och obligationer. Överförmyndaren kan begära ut uppgifter även från fondbolag, centrala värdepappersförvarare m.fl. Enligt förarbetena till lagen är det upp till överförmyndaren att i varje enskilt ärende avgöra vilken information han eller hon behöver.²⁵

9.5 Information vid upphörande av förordnad förmyndares, god mans eller förvaltares uppdrag eller när ett barn fyller 18 år

När uppdraget för en förordnad förmyndare, god man eller förvaltare upphör har den förordnade förmyndaren, den gode mannen eller förvaltaren eller dessas dödsbo rätt att få ut information från det finansiella institutet för

att kunna fullgöra sin slutredovisning i enlighet med 14 kap. 23 § FB.

När ett barn blir myndigt upphör föräldrarna att vara barnets förmyndare. Föräldrarna ska inom en månad från det att föräldrarna inte längre är barnets förmyndare upprätta en slutavräkning som ska lämnas till överförmyndaren, 13 kap. 15 § FB. För att kunna upprätta en sådan slutavräkning har föräldrarna rätt att få ut information från det finansiella institutet.

²⁵ Prop. 2007/08:150 s 43 f.

10. Ställföreträdare och penningtvättsreglerna

10.1 Allmänt om penningtvätt

I lagen (2009:62) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism finns bestämmelser som ska förhindra att bland andra banker utnyttjas för penningtvätt och terrorismfinansiering. Lagen grundar sig på EU:s tredje penningtvättsdirektiv som gäller i alla EU-länder. I korthet innebär lagen att banken måste göra en bedömning av risken för att användas för penningtvätt. Banken måste vidare ha fortlöpande god kännedom om sina kunder och deras bankaffärer. Banken måste också förstå syftet med affärsförhållandet och vilka typer av transaktioner som kan tänkas förekomma. Lagens krav innebär således att banken måste identifiera kunden och dess företrädare samt ställa frågor till såväl nya som befintliga kunder om syftet med affärsförhållandet samt med olika transaktioner m.m. Penningtvättsreglerna omfattar således även den som företräder någon annan, till exempel en god man.

10.2 Penningtvättsreglerna och identitetskontroll av kund på distans

När en god man/förvaltare t.ex. i samband med ett bankbyte ska öppna konto i ny bank för den enskilde, kräver penningtvättsreglerna att den enskilde (det vill säga kunden) ska legitimera sig. Det är inte ovanligt att den enskilde har svårt att själv infinna sig på banken för att kunna legitimera sig.

Finansinspektionen har i sina föreskrifter (FFFS 2009:1) angivit hur identitetskontroll av en kund på distans (det vill säga när kunden inte är fysiskt närvarande) kan ske. En så kallad distanskund kan antingen använda sin elektroniska legitimation eller motsvarande eller så kan banken säkerställa kundens identitet genom att på lämpligt sätt

- a) inhämta uppgift om kundens namn, personnummer eller motsvarande och adress,
- b) kontrollera uppgifterna mot externa register, intyg, annan dokumentation, eller motsvarande, samt
- c) kontakta kunden genom att skicka en bekräftelse till kundens folkbokföringsadress, se till att kunden skickar in en kopia av id-handling, eller motsvarande.

För äldre personer eller personer som lider av fysisk eller psykisk funktionsnedsättning är det exempelvis svårt att legitimera sig på distans med elektroniska hjälpmedel. För dessa personer har flera banker interna rutiner som ska förenkla identifieringsprocessen.

Till exempel kan distansidentifiering tillämpas så att en särskild blankett fylls i där det framgår att distansidentifiering görs samt att kundidentifiering även görs av den gode mannen/förvaltaren.

Det är alltid upp till varje bank att avgöra hur kundens identitet kan säkerställas, med utgångspunkt från Finansinspektionens föreskrifter.

Bankföreningen har tagit fram faktablad

Hantering av tillgångar - pengar och annan egendom - för en annan persons räkning väcker många frågor. Det är viktigt att veta vad en ställföreträdare får och inte får göra med andras medel. För att kunna handla korrekt har Bankföreningen tillsammans med Sveriges Kommuner och Landsting och Svenska Fondhandlareföreningen tagit fram informationsbroschyren Bankfrågor för ställföreträdare för barn och vuxna samt fyra faktablad med kortfattad information.

Barns tillgångar ger information om frågor som kan uppkomma när omyndiga barn har egna tillgångar, till exempel pengar på bankkonto.

Bankärenden för vuxen med god man ger information om frågor som kan uppkomma då bankärenden utförs av en god man som utsetts för en vuxen person som behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom, med mera.

Bankärenden för personer med förvaltare berör frågor som kan uppkomma då bankärenden utförs av en förvaltare som har utsetts för den som är ur stånd att vårda sig eller sin egendom.

Bankfrågor vid dödsfall ger information om bankfrågor som kan uppkomma vid dödsfall.

© Svenska Bankföreningen,
Sveriges Kommuner och Landsting
Svenska Fondhandlareföreningen

En promemoria från Svenska Bankföreningen, Sveriges Kommuner och Landsting och Svenska Fondhandlareföreningen. I samarbete med Föreningen Sveriges Överförmyndare samt Riksförbundet Gode män och Förvaltare.

Telefon: 08-453 44 00
E-post: info@swedishbankers.se
www.swedishbankers.se